

ARTIKKEL 12

Laste osalusõigus ja alaealisi
käsitlev õigussüsteem

TEORIA JA PRAKTIKA

TEORIA
JA
PRAKTIKA

Tõlgitud: Twelve: Childrens' right to participation and the juvenile justice system. Theory & Practices for Implementation. Defence for Children International Italy.

Projekti partnerid:

Defence for Children International, Belgia

www.dei-belgique.be

Pulse Foundation, Bulgaaria

www.pulsfoundation.org

Tartu Ülikool, Eesti

www.ut.ee

ARSIS, Kreeka

www.arsis.gr

Defence for Children International, Itaalia

www.defenceforchildren.it

Defence for Children International, Hispaania

www.dni-es.org

Tõlkija Anita Kärner

Toimetajad Judit Strömpl, Dagmar Narusson

Küljendaja Epp Leesik

Trükikoda AS Ecoprint

Projekti rahastas *Fundamental Rights and Citizenship Programme of the European Union*

Selles väljaandes on esitatud autorite vaated ning Euroopa Komisjon ei ole vastutav kasutatud informatsiooni tõlgendamise eest.

© 2016 Defence of Children International, Itaalia

Kaitstud õigused. Selle väljaande kopeerimine ja avaldamine ilma luba küsimata on keelatud.

SISUKORD

6	EESSÓNA
7	TÄNUSÓNAD
8	SISSEJUHATUS
11	KUIDAS KÄSIRAAMATUT KASUTADA
16	1. ARTIKKEL 12: LAPSE ÕIGUS OLLA ÄRAKUULATUD
20	2. OSALUSE ROLL LAPSE ÕIGUSTEL PÕHINEVA LÄHENEMISE PUHUL
22	3. LAPSED EELKÕIGE: OSALUSE VÕTMEROLL ALAEALISI KÄSITLEVA ÕIGUSSÜSTEEMI SISU KUJUNDAMISEL
31	4. MÕTLEMISAINET PAKKUVAD KÜSITAVUSED JA VÄÄRARVAMUSED LASTE OSALUSE KOHTA ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS
37	5. LAPSE OSALUS ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS: TUNNUSTAMINE, VASTUTUS, REHABILITATSIOON
41	6. OSALUS PRAKTIKAS: LAPSE TÄHENDUSRIKKA OSALUSE TEED
60	JÄRELSÓNA
62	LISAD
62	MÕISTED
63	LAPSE OSALEMISÕIGUSED: LAPSE ÕIGUS OLLA ÄRAKUULATUD
68	TEISTE ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONIS SÄTESTATUD ÕIGUSTE KONTEKSTIS
	KIRJANDUS

EESSÕNA

PROFESSOR KIRSTEN SANDBERG
ÜRO LASTE ÕIGUSTE KOMITEE RAPORTÖÖR

Igaühel, kes satub seadusega vastuollu, on õigus seadusega kehtestatud protseduurilistele garantiidele, kaasa arvatud õigus esitada arvamus oma süü ning võimalike sanktsioonide kohta. On enesest mõistetav, et lapsed omavad sama õigust. Enamgi veel, põhjus laste osaluseks on selles kontekstis isegi tugevam. Lapse Õiguste Konventsiooni artikli 12 järgi on lastel õigus väljendada oma vaateid kõikides teda mõjutavates asjaoludes. Lapsega õigussüsteemis toimuv võib teda tugevalt mõjutada. See kehtib protsessi igal sammul, alates lapse kokkupuutest politseiga tema kinnipidamisel ja kohtueelse vangistuse ajal, samuti süüdistusest ja kohtuistungitest kuni reaktsioonideni, milleni teda võidakse viia. ÜRO Lapse Õiguste Komitee poolt tugevalt soovitatud alternatiivne tee kriminaalõigussüsteemi kõrval nõuaks lapse enda kaasamist, veel enam, ka lapse enda nõusolekut osalemiseks.

Kasutan siin sõna „laps“, teades väga hästi, et 16- või 17-aastane noor ei pea end lapseks. Selle sõna kasutamise põhjuseks on asjaolu, et lapsed on Lapse Õiguste Konventsiooni järgi igati kaitstud kuni 18. eluaastani, mis tähendab, et on vajalik eraldi alaealisi käsitlev õigussüsteem, mis tegeleb nendega kuni selle vanuseni. Kõik selles protsessis osalejad – olgu politsei, prokurörid, advokaadid, kohtunikud, karistusasutuste sotsiaaltöötajad või muu personal, peavad olema hästi koolitatud. Koolituses peab sisalduma, kuidas on võimalik saada lapsi tähendusrikkal viisil osalema. Selles mõttes on laste osalusel hulk põhjendusi. Õigussüsteemis tehtavatel otsustel võivad olla lastele tugevad järelmõjud. Süüdimõistmine võib kahjustada nende tulevikuväljavaateid. Vabaduse võtmisel kas enne või pärast kohtuotsust on lapsele väga kahjulik mõju ja seda tuleks kasutada ainult äärmise abinõuna. Lapse parimad huvid peavad olema õigussüsteemis tehtavate otsuste juhtprintsipiibiks ning lapse enda vaated on olulised, otsustamaks mis on tema huvides.

Lisaks on seadusega vastuollu sattuvad lapsed sageli keerulise taustaga ja omavad vähe võimalusi omaenda elu korraldamisel. Oluline on tekitada neile tunne, et nad saavad mõjutada nendega toimuvat, seejuures arendades oma edasise elu korraldamise võimalusi. See saab toimuda ainult nende kaasamisel kogu protsessi. Tuginedes Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaari nr 12, annab käesolev käsiraamat praktilisi juhtnööre, kuidas kindlustada laste efektiivne ja tähendusrikas osalus alaealiste õigussüsteemis. Konkreetsete näidete ja õppetundide kaudu, mille järele on tuntud vajadust, täidab see suure tühiku ning ma loodan, et kõik asjasepuutuvad isikud kasutavad käsiraamatut aktiivselt.

TÄNUSÕNAD

Selle käsiraamatu koostas Paola Pannia koos abilise Lucia Rega'ga Firenze Ülikoolist ja Altrodiritto ülikoolide keskusest. Käsiraamatu toimetas laste õiguste sõltumatu uurija ja konsultant Daja Wenke ning koostamist koordineeris *Defence for Children International Italy* direktor Pippo Costella.

Väljaande koostamisele andsid oma väärtusliku panuse *Defence for Children International* sekretariaadi direktor Ileana Bello ning kõik projekti partnerid oma meeskondadega.

KOORDINAATOR:

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL – ITAALIA

Gabriella Gallizia, Twelve projekti juht
Julia Pamas Prohias, teadur
Pippo Costella, teaduskoordinaator ja koolitaja

PARTNERID:

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL – BELGIA

Géraldine Matthieu, teadur ja koolitaja
Benoit Van Keirsblick, koordinaator

PULSE FOUNDATION – BULGAARIA

Julia Andonova, koordinaator ja koolitaja

TARTU ÜLIKOOL – EESTI

Judit Strömpl, koordinaator ja koolitaja
Dagmar Narusson ja Anita Kärner, koolitajad

ARSIS – KREEKA

Valbona Hystuna, koordinaator ja koolitaja

DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL – HISPAANIA

Virginia Murillo Herrera, koordinaator ja koolitaja

Autorid tänavad kõikides partnermaades projektiga koostööd teinud ja selle rakendamist toetanud alaealiste õigust käsitlevaid asutusi; Euroopa Komisjoni Põhiõiguste ja kodakondsuse programmi tema panuse ja toetuse eest ning Innocenti raamatukogu Firenze Itaalias.

Me oleme tänulikud kõikidele spetsialistidele ja ametnikele, kes osalesid Twelve projekti tegevustes, intervjuudes, konsultatsioonides ja koolitusseminarides.

Me soovime avaldada oma tänu lastele ja noorukitele, kes osalesid projekti tegevustes Belgias, Itaalias ja Hispaanias. Eriline tänu kuulub Itaalia Pontremoli alaealiste kinnipidamiskeskuse tüdrukutele ja kogu personalile nende avatuse ja koostöö eest.

Selle trükise eesmärk on peegeldada neid rikkalikke ja väärtuslikke nõuandeid, lähenemisi ja soovitusi, mida jagasid spetsialistid ja lapsed projekti tegevuste kontekstis.

SISSEJUHATUS

ARTIKKEL 12 (edaspidi kasutame projekti ja käsiraamatu inglisekeelset lühinimetust: TWELVE) käsiraamatu eesmärk on aidata kaasa lapse tähendusrikkale osalusele alaealisi käsitlevas karistusõigussüsteemis (*juvenile penal justice system*)¹. Esitatud materjal koguti projekti „Lapse Õiguste Konventsiooni 12. artikli täideviimise edendamine alaealiste õigusemõistmise süsteemis“ (*TWELVE: Promoting the Implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child in the Juvenile Justice System*)² raames. Käsiraamat on EL liikmesriikide ühiste jagatud kogemuste peegeldus, millesse on kaasatud alaealiste õigusemõistmise kontekstis töötavaid spetsialiste ja ametnikke ning samuti noorukeid karistusasutustest (*penal justice institutions*).

Mõiste „osalus“ on saanud järjest suurema tähtsuse alates ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni vastuvõtmisest 1989. aastal. Viimastel aastatel on aina enam viidatud laste osalusele nii riikide kui Euroopa tasandil seoses seadusandluse, ametlike raportite või poliitiliste aruteludega.³

Vaatamata sellele olulisele edenemisele ei ole õigussüsteemi valdkonnas laste ja noorte osalust põhjalikult analüüsitud. 2011. aastal võttis Euroopa Komisjon vastu Lapse õigusi käsitleva ELi tegevuskava, mis muuhulgas edendab tegevusi, et toetada „kohtunike ja teiste spetsialistide koolitust, kindlustamaks laste optimaalset osalust kohtusüsteemis“⁴. Siiani on juhised sellel alal puudutanud peamiselt lapsohvrit või kuriteo tunnistajat ning nende osalust kriminaaluurimises ja menetlemises, aga ka laste ülekuulamist tsiviilseadustiku mõttes, näiteks perekondliku konflikti puhul.⁵

¹ Eestis puudub spetsiifiliselt alaealisi käsitlev karistusõigussüsteem. Järgnevas tekstis on tõlgitud „juvenile penal justice system“ kui „alaealisi käsitlev õigussüsteem“ (tlk).

² Rohkem infot projekti kohta leiab projekti kodulehelt: <http://www.defenceforchildren.it/projects/118-twelve-promoting-the-implementation-of-article-12-of-the-crc-in-the-juvenile-justice-system.html>

³ Vt näiteks: Council of Europe, Have your say! Manual on the revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life, Council of Europe Publishing, 2008: http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Publications/Have_your_say_en.pdf, [kasutatud 17.02.2016].

⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, An EU Agenda for the Rights of the Child, /* COM/2011/0060 final */, http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/eu-genda/index_en.htm [EUROOPA KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE Lapse õigusi käsitlev ELi tegevuskava https://webapi.eesc.europa.eu/.../com60-2011_part1_ext_ET.doc]

⁵ O' Donnell D., The right of children to be heard: Children's right to have their views taken into account and to participate in legal and administrative proceedings, Unicef Innocenti Research Centre, 2009: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_04.pdf, [kasutatud 17.02.2016].

Samas ulatuses ei ole käsitletud aga kinnipeetavate või muule mõjutusele allutatud (*serving a custodial or non-custodial sentence*) alaealiste õigusrikkujate osalust. TWELVE projekti - Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem - käsiraamatu eesmärk on täita seda tühimikku. Käsiraamatus antakse ülevaade vastavatest rahvusvahelistest standarditest ning käsitletakse häid praktikaid ja ideid, et edendada laste osalust alaealiste õiguse süsteemis. Käsiraamatus esitatakse lapse osaluse kontseptsioon, mis tugineb ÜRO Lapse Õiguste Konventsioonile ja teiste vastavatele rahvusvahelistele standarditele. Selles arutatakse peamiste õiguste ja artiklite üle, mis koos moodustavad lapse osalusõiguse. Käsiraamatus käsitletakse osalust kui lapse õiguste aluspõhimõtet seoses alaealiste õigussüsteemiga. Osalus alaealisi käsitleva õiguse kontekstis on fundamentaalse tähendusega laste jaoks, kes kannavad vabadusekaotuslikku karistust või muud karistust. See on samavõrd tähtis rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise jaoks kui ka põhieesmärk kõikide alaealiste õigussüsteemi meetmete puhul.

LAPSE OSALUS

Mõiste „lapse osalus“ lähtub rahvusvahelistest standarditest, eelkõige ÜRO Lapse Õiguste Konventsioonist (LÕK). Selle 12. artikkel kinnitab lapse õigust olla ärakuulatud ja omada isiklikke vaateid, millega arvestatakse. See artikkel annab võtme lapse osalusõiguse mõistmiseks:

1. Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele.

2. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.

Õigus olla ärakuulatud on üks neljast LÕK põhiprintsiibist ning on seotud kõigi teiste konventsioonis sisalduvate õigustega. Seega tuleb laste osalusõigust silmas pidades kõikides lastega seotud küsimustes.⁶

KAST NR 1

⁶ Unicef, Fact sheet on the right of participation: http://www.unicef.org/crc/index_30228.html

TWELVE PROJEKT JA SELLE OSALUS-METODOLOOGIA

TWELVE projekt viidi läbi ajavahemikus oktoober 2014 kuni märts 2016 kuue Euroopa maa valitusväliste organisatsioonide partnerluses: Defence for Children International (DCI), Itaalia - projekti koordinaator; DCI, Belgia; Pulse Foundation Bulgaaria, Tartu Ülikool, Eesti; ARSIS, Kreeka ja DCI, Hispaania. Iga partneri projektitegevused toimusid omal maal ja panustasid käsiraamatu valmimisse. Esimese sammuna hinnati vajadusi Belgias, Itaalias ja Hispaanias, kus analüüsiti vastavate riikide seadusi ja poliitikaid, mis reguleerivad alaealisi käsitlevat õigussüsteemi, ja kooskõla vastavate lapse õiguste standarditega. Hinnangute andmiseks koguti infot nõupidamistel vabadusekaotusega või muu kohtuotsuse määratud meetmega lastega ning fookusgruupiintervjuud alaealiste õigussüsteemiga seotud spetsialistide, ametnike ja vabatahtlikega. Nende arutelude eesmärk oli koguda alaealiste õiguskontekstis kogunud spetsialistide, ametiisikute, vabatahtlike ja laste väljaütlemisi, vaatenurki ja elulisi kogemusi. Tulemused koguti vastavate riikide raportitesse ja multidistsiplinaarsete koolituste väljatöötamiseks alaealiste õigussüsteemi edendamiseks. Koolitusvahendit katsetati kõigil kuuel projektis osalenud maal. Kokku peeti 30 koolitusseminari, millel osales üle 300 spetsialisti ja ametniku. Seminaridel osalejad jagasid oma kogemusi ja teadmisi, mida omakorda sai kasutada koolitusvahendi ja käsiraamatu koostamisel.

Projekti konsulteeriv metodoloogia võimaldas viljakat dialoogi eri sektorite vahel ning võrrelda lapse osaluse teooriat alaealiste õigussüsteemi tegelikkusega. Eesmärk oli luua ühiselt teadmine, mis väärtustaks iga kogemust ja ekspertteadmist. Konsulteeriva protsessi võtmeküsimusteks oli mõista, kuidas alaealiste õigussüsteem on kantud ÜRO Lapse õiguste konventsiooni vaimust, kuidas lapse osalus tegelikkuses toimib ning kuidas seda kindlustada ja muuta veel efektiivsemaks.

Seega on TWELVE käsiraamat kujunenud mitme astmelise konsulteeriva protsessi käigus, kasutades uuringute ja vajaduste kaardistamist eri riikides, samuti vastava kirjanduse ulatuslikku ülevaadet. Käsiraamatus esitatakse ja arutletakse peamisi nimetatud protsessi peegeldusi, tähelepanekuid ja soovitusi.⁷

KAST NR 2

7 Belgias osales nõupidamistel 8, Itaalias 27 ja Hispaanias 6 last. Igal projektis osaleval maal peeti viis seminari, sh Bulgaarias, Eestis ja Kreekas. Üheks peamiseks takistuseks projekti edenemisel oli mõnedel juhtudel noorte kinnipidamisasutuste juhtkonna keeld asutuses olevate noortega kohtuda. Lisaks tuleb ütelda, et projekti tegevustes osalenud spetsialistid, ametnikud ja vabatahtlikud, kellelt saadi infot ka käsiraamatu jaoks, ei moodusta representatiivset valimit. Käsiraamat ei paku universaalseid lahendusi, vaid praktikate raamistikku, julgustades seda rakendama ja arendama edaspidise uurimise kaudu. Rohkem infot projektist, k.a. riikide raportid ja koolitusvahend, leiab aadressil: <http://www.defenceforchildren.it/projects/118-twelve-promoting-the-implementation-of-article-12-of-the-crc-in-the-juvenile-justice-system.html>

KUIDAS KÄSIRAAMATUT KASUTADA

EESMÄRGID

TWELVE käsiraamat täidab mitut eesmärki. Üldine eesmärk on pakkuda inspiratsiooni ja anda juhiseid, kuidas muuta laste osalus alaealiste õigussüsteemis efektiivsemaks ja tähendusrikkamaks. Täpsemad eesmärgid on:

- » Panustada üldise arusaamise kujundamisele lapse osalusest alaealiste õigussüsteemis.
- » Tugevdada veendumust võimaluste, soodustavate faktorite ja ressursside suhtes, mis edendavad laste osalust alaealiste õigussüsteemis.
- » Aidata spetsialistidel ja ametnikel tunnetada lapse osaluse kasu alaealiste õigussüsteemis, sh järjekindla rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise arendamisel.
- » Selgitada osaluse saavutamise proovikivisid ja takistusi, aga ka nende ärakasutamist ja neist ülesaamist.
- » Pakkuda konkreetseid meetmeid ja praktilisi võtteid nii kohtu määratud vabadusekaotuse või muud meetmed saanud laste osaluse edendamiseks.
- » Panustada alaealiste õigussüsteemis lastega töötavate spetsialistide ja ametnike teadmiste ja oskuste ühtlustamisele kogu Euroopa Liidus.
- » Edendada Euroopa standarditele vastavat osaluse praktikat.

STRUKTUUR

Käsiraamat koosneb kolmest põhiosast.

- » **MIS? MIDA TÄHENDAB OSALUS TEGELIKKUSES JA MIS ON OSALUSE ROLL ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS?**

Osaluse mõiste arutamisel selles käsiraamatus on oluline selgitada, mis tüüpi ja mis vormis osalust silmas peetakse ja kuidas seda määratletakse. See oli ka kõige sagedamini projekti käigus konsulteeritud spetsialistide ja ametnike poolt esitatud küsimus. Käsiraamatu esimene osa on pühendatud ÜRO LÕK 12. artikli analüüsile, mis käsitleb lapse õigust olla ärakuulatud ja tema vaadete arvustamist. Selles osas

vaadeldakse, kuidas nimetatud õigus seostub konventsiooni teiste artiklitega. 12. artikli sisu üle arutamine konventsiooni kui terviku suhtes võimaldab rikastada arusaama lapse osalusest kui lapse õiguste printsiibist.⁸

» **MIKS? MIKS ON TÄHTIS EDENDADA OSALUST ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS?**

Selles osas käsitletakse osaluse asjakohasust alaealiste õigussüsteemis. Siin esitatakse, arutletakse ja vaieldakse TWELVE tegevustes osalenud spetsialistide ja ametnikega peetud aruteludes tõstatatud väärkäsitluste, eelarvamuste ja kahtluste üle.

Selles osas on erilist tähelepanu pööratud võimalustele, mida tähendusrikas osalus saab pakkuda alaealiste rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise jaoks vabadusekaotuse või muu meetme saanud lastele. Vestlustest spetsialistide ja ametnikega osutus, et osaluse kontseptsioon on kasulik võti määratlemaks ja mõistmaks ÜRO LÕK lapsekeskse lähenemise ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi igapäeva praktika vahelisi vastolusid. Mõtisklustest osaluse põhimõttest ja selle tähendusest praktikas on tekkinud laste õiguste, võimekuse ja tegevuste edendamise strateegiad, millega seni on vähe tegeletud.⁹ TWELVE nõupidamiste osalised kaldusid üha enam mõõnma osaluse kasulikkust ja võimalusi rehabilitatsioonis.¹⁰

» **KUIDAS? KUIDAS ON OSALUSE PÕHIMÕTET VÕIMALIK ELLU VIIA ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS?**

Selles osas arutatakse osaluse tavapäraseid proovikivisid, riske ja takistusi alaealiste õigussüsteemis kõrvuti praktiliste soovitustega, kuidas neist üle saada või neid leevendada. Selleks kasutatakse nii kirjanduse ülevaateid kui ka kriitilisi arutlusi ning ettepanekuid, mida tegid lapsed, spetsialistid ja ametnikud TWELVE nõupidamistel. Inspiratsiooni pakuvad näited ja tsitaadid Belgia, Itaalia ja Hispaania vajaduste hindamise uuringutest.¹¹

Oma üldkommentaaris nr 12 lapse õigusele olla ärakuulatud määratleb ÜRO Laste Õiguste Komitee põhielemendid ja nõudmised lapse efektiivse ja tähendusriika osaluse saavutamiseks. Nende võtmelementide alusel arutletakse lõpuks väljakutsete, soovitude ning hea praktika näidete üle.¹²

⁸ Nisugune käsitlusviis on „laenatud“ ÜRO Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 12 „Lapse õigus olla ärakuulatud“. (UN Committee on the right of the child, General Comment No. 12 The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, United Nations, 2009, p. 6 ss.) Vt ka Hodgkin R. and Newell P., Unicef, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, Unicef, 2007: http://www.unicef.org/publications/index_43110.html. [kasutatud 17.02.2016].

⁹ Viide võimekusepõhisele lähenemisele (capability approach). Vt: A. Sen, *Human rights and capabilities*, Journal of Human Development, 6(2): 151–166, 2005; and M. Nussbaum, *Creating Capabilities The Human Development Approach*, 2011

¹⁰ Vt: Defensa de Niñas y Niños – Internacional, DNI Costa Rica Las teorías o ideologías RE, Proyecto Regional Justicia Penal Juvenil, 2012.

¹¹ TWELVE riikide raportid on saadaval aadressil: <http://www.defenceforchildren.it/risorse/pubblicazioni/134-twelve-rapporti-nazionali.html>

¹² Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, United Nations, 2009, par. 19-39.

SIHTGRUPP

See käsiraamat on mõeldud eelkõige alaealiste õigussüsteemi võtmetegelastele, nagu sotsiaaltöötajad, kasvatajad, noorte kinniste asutuste ja alternatiivmeetmete asutuste juhid, kinniste asutuste valvurid, advokaadid, kohtunikud, vabatahtlikud, aga ka kodanikuühenduste liikmed.

Delikaatne ülesanne on laste ja noorte, k.a. seadusega vastuolus noorte osaluse edendamine mitte ainult nendega töötavate spetsialistide ja ametnike, vaid olulisel määral kõikide kogukonna liikmete jaoks.

„... noorte õigusrikkujate kasvatamine jõuab teisele astmele – eelkõige loeb sotsiaalse kogukonna võimekus reageerida kõigele adekvaatselt.“¹³

TORINO NOORTE KOHTU KOHTUNIK,
ITAALIA

See väide väljendab olulist osaluse eeldust, nimelt sotsiaalse konteksti vastustust luua keskkond, mis võimaldab noortel „olla osaline“ või „võtta osa“. Noorte õigussüsteemi jaoks tähendab see, et kõigil asjasse puutuvatel on põhiline roll ja vastutus edendada laste osalust, nähes selles ka toetust nende rehabilitatsioonile ja sotsiaalsele kaasamisele.

Laste osaluse edendamisel alaealiste õigussüsteemi kontekstis mängivad rolli järgmised spetsialistid, ametnikud ja vabatahtlikud:

- » Kohtunikud ja advokaadid peaksid seadusega vastuolus lapsi varustama kogu infoga, mis puudutab nende olukorda, kaasa arvatud protsessi seaduslikkuse põhjendamine, selgitamine ja informeerimine jooksvalt iga kohtu- või administratiivmenetluse tulemustest.
- » KASVATAJAD vastutavad eelkõige iga alaealise õigusrikkuja spetsiifiliste vajaduste ja huvide mõistmise ning sellele asjakohase reageerimise eest, pakkudes neile lähedast ja igapäevast kontakti. Kasvatajad on koolitatud mõistma iga lapse individuaalset tausta ja tegema kindlaks, et personaalne kasvatuskava sellele vastab. Pedagoogid on iga päev tihedalt lapsega seotud, jälgides ja hinnates lapse vajadusi ja edenemist rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise mõttes.
- » Psühholoogid, psühhiaatrid ja arstid peavad olema kättesaadavad alaealiste kinnipidamis- või alternatiivmeetmete keskustes, erikoolides. Nad pakuvad tuge lapse elu kriitilistes olukordades, sh meditsiiniteenuseid, vaimse tervise hoolekannet ja psühholoogilist-sotsiaalset nõustamist.

¹³ L. Pepino, Dalla retribuzione alla riparazione, in *Dov'è l'uscita? le trasgressioni dei giovani: attori, vittime, sicurezza urbana: le politiche della città dentro e fuori il carcere minorile*, Atti del Convegno organizzato dalla città di Torino l'11-12-13 dicembre 1997, Neos edizioni, Torino 2001.

- » ÕPETAJAD loovad õppimiskeskonna, mis järgib lapse õpikogemust enne ja pärast karistuse kandmist (*serving a sentence*). Õppides saavad lapsed end algupäraselt väljendada, arendada aktiivselt oma teadmisi, võimeid ja oskusi ning kavandada oma tulevikku.
- » KULTUURIVAHENDAJAD mängivad olulist ühendavat rolli muust rahvusest, migrantide või vähemuste laste ja kinnise asutuse või alternatiivse tugikeskuse vahel. Kultuurivahendaja on enamasti kui vaid tõlkija. Ta toetab suhtlust, pakub võtit, mis on vajalik lapse kultuuri või religiooni mõistmiseks. Nad aitavad spetsialiste tunnetada muust rahvusest, migrantide või vähemustest laste vajadusi ja aitavad lastel aru saada erinevatest juriidilistest protseduuridest ning kinnise asutuse või tugikeskuse sisekorra reeglitest.
- » KINNIPIDAMISASUTUSTE JA ALTERNATIIVSETE TUGIKESKUSTE JUHID on korraldaja, koordinaatori ja juhendaja rollis. Nad on hästi ettevalmistatud kindlustama keskustes töötavate spetsialistide ühtset praktikat ja koordineerima nende tegevust ja tööjaotust. Nad vastutavad selle eest, et austataks rahvusvahelisi ja riiklikke standardeid, mis reguleerivad alaealisi käsitleva õiguse valdkonda ja karistust kandvate laste turvalisust. Nad peavad kindlustama multidistsiplinaarse koostöö, samuti kinnise asutuse või turvakeskuse asukoha kogukonna kaasamise, stimuleerides ühiseid üritusi asutuses viibivate laste ja kohaliku kogukonna vahel väljavaatega laste rehabilitatsioonile ja (re)integratsioonile.
- » KARISTUSASUTUSE POLITSEINIKUD¹⁴ kannavad olulist rolli, kuna on lastega sageli tihedas kontaktis. Nad peavad leidma tasakaalu oma vastutuse ees tagada turvalisus austades sealjuures inimõiguseid ja laste vajadusi, kaasa arvatud laste õigust olla ära kuulatud ja arendada nende kujunevaid oskuseid.
- » SOTSIAALTÖÖTAJAD saavad koondada tugiteenuseid vabadusekaotuse või muule meetmele määratud lastele. Sotsiaaltöötajatel on oluline roll lapse sotsiaalse konteksti kaasa haaramisel, nagu perekond, sõbrad, eakaaslased ja ühendused, mis saavad pakkuda olulisi vahendeid lapse rehabilitatsioonile toetamiseks ja sotsiaalseks kaasamiseks. Sotsiaaltöötajad on ka vastutavad riski hindamise eest, kaitsmaks karistuse saanud lapsi (*children serving a sentence*) kahjulike kontaktide eest, kaasa arvatud pereliikmed, eakaaslased või kogukonnaliikmed, kes on kriminaalse taustaga või kujutavad endast riski tõmmata laps uuesti seadusevastasesse või kriminaalsesse tegevusse pärast neile määratud meetmeid. Koostöös kasvataja ja teiste asjakohaste spetsialistidega on sotsiaaltöötajatel tähtis roll individuaalne plaan (*care plan*) koostamisel, mis toimub nõu pidades lapse ja tema pere ning sotsiaalvõrgustikuga.

¹⁴ Eesti mõistes kinniste asutuste valvurid või järelevalve töötajad (tlk).

- » KOGUKOND kinnipidamiskeskuse või alternatiivse tugikeskuse asukohas omab tähtsat rolli lapse osaluse arendamisel. Osaluse võib saavutada programide või algatuste kaudu, mis edendavad alaealiste õigusrikkujate ja õigussüsteemi väliste ühenduste, valitsusväliste organisatsioonide ning vabatahtlike koostööd, mis on hoolikalt ettevalmistatud ja varjestatud. Nad võivad mängida olulist rolli tegevuste mitmekesistamisel. Lisaks võivad kontaktid kogukonnaliikmetega, näiteks õpetamine kaaslaselt kaaslasel või mõni muu toetav positiivne moment, suurendada eduka rehabilitatsiooni või sotsiaalse kaasamise võimalusi.

Tähtis on kindlustada kõikide alaealiste õigussüsteemis tegutsejate **koolitamine ja multi-distsiplinaarne koostöö**. Selleks on vaja selgeid koostööreegleid, samuti kohustuslikku regulaarset koolitust. Koostöö on hädavajalik algatuste ja tegevuste planeerimiseks ning elluviimiseks, saavutamaks alaealiste õigusrikkujate individuaalne või kollektiivne osalus. See on samavõrd oluline individuaalse juhtumi korraldamises ja kavandamises. Kui eri spetsialistid ja ametnikud peavad juhtumikorralduse koosolekuid, tuleb neil silmas pidada konfidentsiaalsuse ja andmekaitse nõudeid.

1. ARTIKKEL 12: LAPSE ÕIGUS OLLA ÄRAKUULATUD

Lapse õigusel olla ärakuulatud ja tema vaadetele arvestatud, nagu võimaldab ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni (edaspidi ka Konventsioon või LÖK) artikkel 12, on tugev fundamentaalne tähtsus, mis tähendab enam kui seaduse ettekirjutus. Lapse õiguste peamise printsiibina tuleb võtta artiklit 12 kui konventsiooni tervikliku ja võimestava käsituse lähtepunkti – laste tunnustamist õiguste omanikena.

Konventsioonis ei defineerita ega mainita osalusõigust kui niisugust. Sellegipoolest käsitletakse artiklit 12 ja teisi, sellega seonduvaid artikleid üheskoos kui laste osalusõigust, sest nende vahendusel tuleb ilmsiks arusaam lastest kui aktiivsetest ühiskonnaliikmetest.

Mõistmaks artikli 12 tähendust ja selle järelmeid, on kasulik jälgida kogu Konventsioonis väljenduvat inimõiguste süsteemi, mis on omavahel seotud, lahutamatud ning loovad põhjaliku standardite kogumi laste õiguste terviklikuks edendamiseks ja kaitsmiseks.¹⁵ Laste Õiguste Komitee rõhutab oma Üldkommentaaris nr 12 „Lapse õigusest olla ärakuulatud“, et osalusõigus mõjutab kõikidest teistest Konventsiooni õigustest osasaamist ning neid õigusi ei saa ellu viia ilma lapse seisukohti ja arvamusi arvesse võtmata.¹⁶

Kuulates lapsi, et hinnata nende arusaamist ja mõista nende seisukohti, on hädavajalik pöörata tähelepanu ka lapse tunnetele, mõtetele ja pürgimustele ning mõista tema ainukordset lugu. Hästi toimib multidistsiplinaarne lähenemine, võtmaks terviklikult arvesse kõiki lapse olukorda puutuvaid õiguslikke, psühholoogilisi, sotsiaalseid ja füüsilisi aspekte.

Selles osas antakse ülevaade Konventsiooni artiklitest, mis vastavad otseselt laste osalusõigusele (vt Joonist 1 ja ülevaadet Lisas 2). Seal selgitatakse, kuidas need artiklid on seotud üksteisega ja eriti artikliga 12. Üldise printsiibina on lapse õigus enda seisukohale ning selle ärakuulamine ja arvesse võtmine tihedalt seotud teiste Konventsiooni põhimõtetega: mittediskrimineerimine (art 2), lapse parimate huvide arvesse võtmine kui eeldus (art 3) ja õigus elamisele, ellu jäämisele ja arengule (art 6).¹⁷ Need artiklid on läbivalt tähendusrikkad iga Konventsioonis sisalduva õiguse mõistmiseks ja nende tervikuna elluviimiseks.

See osa on üles ehitatud vastavalt artikli 12 põhielementidele ja nende tähenduse analüüsile Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 12 „Lapse õigusest olla ärakuulatud“.¹⁸

15 R. Steward, Child participation and independent human rights institutions for children in Europe, Unicef Innocenti Research Centre, 2009: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_23.pdf, [kasutatud 17.02.2016]

16 Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, United Nations, 2009, par. 19-39.

17 Committee on the Rights of the Child: General Comment No.5 General Measures of Implementation for the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2003/5, 3 October 2003, par. 12.

18 Vt: Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 The right of the child to be heard, cit.19-39.

» „ÕIGUS VABALT VÄLJENDADA OMA SEISUKOHTI“:¹⁹

Toetada last eneseväljendamise vabadusest osasaamiseks tähendab lapse julgustamist, et ta oleks huvitatud aktiivselt esitama omaenda vaateid ilma manipulatsioonide või allutamiseteta. Lapsed võivad vajada tuge, et veenduda omaenda seisukohtades, kaasa arvatud toetamine psühholoogiliselt ja kaasaelamise kaudu. Tähtis võib olla ka lapse julgustamine enda vaadete väljendamise õigust teostama, näiteks kasutades lapsele arusaadavat keelt ja lapsekohaseid toiminguid. Tuleb kindlustada osalusprotsessi vabatahtlikkus. Siit tuleneb eelkõige, et väljendusõigust ei tohi peale suruda – see pole kohustus vaid valikuvõimalus. Enamgi veel, ei ole olemas väljendusvabadust ilma mitmekesiste valikuvõimalusteta. Lapse õigus väljendada vabalt oma vaateid seonduv tihedalt väljendusvabadusega (art 13), mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusega (art 14) ning ühingute moodustamise ja rahumeelsetel koosolekutel osalemise (art 15) vabadusega.

» „IGAS LAST MÕJUTAVAS KÜSIMUSES“:²⁰

Artikkel 12 sõnastus ei näe ette erandeid – igas küsimuses, mis mõjutavad laste elu, kaasa arvatud „kohtu- või administratiivmenetluse puhul“, peab lastel olema võimalus olla ärakuulatud. Nad võivad oma seisukohti väljendada pärast seda, kui on saanud infot asjakohastest seadustest, tõsiasjadest, võimalikest tagajärgedest, nagu ka neile kättesaadavatest võimalustest. Juurdepääs infole on põhiline, millega kindlustatakse õigus olla ärakuulatud kõikides praktikas ettetulevates küsimustes. Lapsega suhtlemine peab olema lapsekohane ja konkreetse lapse olukorrale vastav. Kõiki lapse olukorraga seotud aspekte tuleb selgitada lapsele arusaadavas keeles. Juurdepääs infole on lapse jaoks oluline, et ta veenduks oma õigustes ning saaks taotleda ja rakendada neid õigusi.

See osa artiklis 12 on tihedalt seotud õigusega taotleda, saada ja edastada infot, nagu võimaldavad artiklid 13 ja 17.

» „VÄÄRTUSTADA LAPSE SEISUKOHTI“:²¹

Kindlustamiseks lapse õigust olla ärakuulatud, peavad spetsialistid ja ametnikud lapsi kuulama, püüdes aru saada ja tõlgendada nende vajadusi, vaatenurki ja ootusi. Lapse seisukohtade ärakuulamine ja arvesse võtmine ei too tingimata kaasa otsustamise tulemuse kokkulangemist lapse vaatega. Iga formaalse otsuse tegemisel last puudutavas kontekstis on lõppotsuse eest vastutavad spetsialistid ja ametnikud. Sellele vaatamata on tähtis otsustusprotsessis võtta arvesse lapse teadlikku seisukohta. Otsustusprotsesside läbipaistvuse kindlustamiseks on peamine dokumenteerida selgelt, kuidas lapse seisukohti kuulati ja kuidas lapse vaateid otsustamisel kaaluti. Lapsel või tema esindajal peab olema või-

19 Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, cit., par. 22-25.

20 Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, cit., par. 26-27 and 32-34.

21 Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, cit., par. 28-31.

malik saada teada ja kontrollida asjakohast hindamise protsessi, kaasa arvatud selles sisalduvad huvid, kaalutletud seisukohad, konsulteeritud infoallikad ja eri allikate ning vaadete tasakaalustamine.

Artikli 12 see osa on tihedalt seotud artikliga 3, milles sätestatakse, et kõikides lastega seotud tegevustes arvestatakse esmalt lapse parimaid huvisid. Laste seisukohtade ärakuulamine ja nende väärtustamine eri huvide ja lahenduste kaalumisel on kõikide huvide hindamise ja otsustamise keskmeks.

» „KOOSKÖLAS LAPSE VANUSE JA KÜPSUSEGA“²²

Lisandus lapse seisukohtade ärakuulamisest vastavalt tema vanusele ja küpsusele ei tähenda seda, et vanema lapse arvamusele tuleks pöörata enam tähelepanu kui noorema lapse omale. Pigem tähendab see, et spetsialistid ja ametnikud, kes kuulavad lapse seisukohti, peavad hindama laste võimet formuleerida autonoomset seisukohta enda olukorra kohta, olenemata tema vanusest ja arengutasemest. Selle tingimusega rõhutatakse, et suhtlemise stiili ja meetodite puhul on vaja arvesse võtta lapse individuaalset isikupära ja võimekust. Selles kontekstis selgitab Lapse Õiguste Komitee oma Üldkommentaaris nr 12, et „lapse seisukohti tuleb hinnata, uurides juhtumi haaval“, kuna igal lapsel on kordumatud vajadused, kogemused, sotsiaalne ja kultuuriline taust. Tuleb üle saada stereotüüpidest ja igasugune sildistamine või kategoriseerimine peab jääma sekundaarseks, võtmaks arvesse lapse individuaalseid vajadusi ja ressursse.

Lapsekohase ja tähendusrikka suhtluse jaoks peavad lapse seisukohti kuulavatel spetsialistidel olema vastavad võimed ja oskused. Nad peavad kohandama oma keelekasutuse ja suhtlusmeetodid lapse arengu tasemele, et valmistada ette õige õhkkond ja keskkond, varuda aega lapse ärakuulamiseks ja olla kindel, et laps mõistab asjakohast infot ning arutletava asja tähendust ja järeleid.

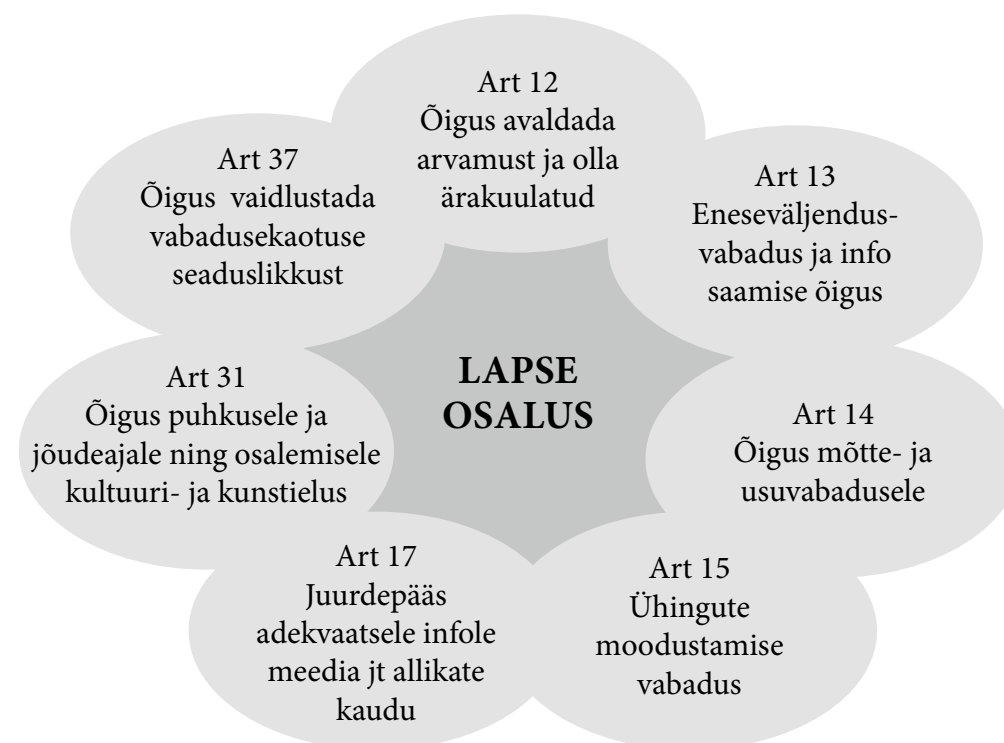
Artikli 12 see osa seondub tihedalt artikliga 5 lapse võimete arendamisest. Seda tuleks näha ka seoses õigusega mitte olla diskrimineeritud, mis on sätestatud Konventsiooni artiklis 2. Selles artiklis nõutakse riikidelt laste diskrimineerimise vältimist, kaasa arvatud vanuse või puude põhjal. Laste küpsuse või arengutaseme hindamine võib olla proovikiviks, kui poiss või tüdruk on teise kultuurilise või rahvusliku taustaga või tema arengut on mõjutanud vägivallakogemused, trauma, kroonilised haigused või puuded. Erineva taustaga ja erinevate võimetega ära kuulatavate lastega tulemusliku suhtlemise väljakutsed seonduvad ka artikliga 22 asüülitaotlejate laste õigustest, artikliga 23 puudega laste õigustest ja artikliga 30 vähemuste gruppi kuuluvate laste õigustest.

» „VAHETULT, ESINDAJA VÕI VASTAVA KOGU KAUDU“²³:

Lapse vahetu ärakuulamine on eelistatud kõikides kohtu- või administratiivmenetlustes. Kohtu- või administratiivmenetlustes on laste ärakuulamise juures õigus osaleda seaduslikul esindajal, kes on „pädeva kogu poolt nimetatud isik või organisatsioon, abistamaks ja esindamaks last menetlustes, et kindlustada lapse parimad huvid ja teostada seaduslikke võimalusi, kus see on vajalik lapse jaoks“.²⁴ Alaealiste õiguse kontekstis lastele kättesaadav seaduslik esindamine ja abi on eri maades erinevat tüüpi ja vormides. Oluline on, et esindajad oleksid kvalifitseeritud ja neil oleks spetsiaalne lastega töötamise professionaalne kogemus. Seaduslikke esindajaid tuleb koolitada tõeliselt kuulama ja esindama lapse seisukohti ning mõistma ja esindama lapse huvisid, sõltumata teiste osapoolte huvidest.

Artikkel 12 see osa seondub spetsiifiliselt laste õigustega alaealiste õigussüsteemis, nagu on sätestatud artiklis 40, mis kinnitab laste õigust seaduslikule abistamisele tema kaitse ettevalmistamisel ja esitamisel.

Joonis 1. Lapse osalus: ÜRO Lapse õiguste konventsiooni mõned võtmeõigused ja artiklid.²⁵

22 Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, cit., par. 20-21.

23 Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, cit., par. 35-37.

24 Määratlus põhineb Vastuvõtutingimuste direktiivi (Reception Condition Directive (2013/3/EU) artikli 2(j)), mis käsitleb varjupaika taotlejaid saatjata lapsi.

25 Tervikülevaade võtmeõigustest ja artiklitest ÜRO Lapse Õiguste Konventsioonis on toodud Lisas 2.

2. OSALUSE ROLL LAPSE ÕIGUSTEL PÕHINEVA LÄHENEMISE PUHUL

LASTE ÕIGUSTEL PÕHINEV LÄHENEMINE:

„Kõikide laste õiguste teostumist edendav lähenemine, nagu see on sätestatud Lapse Õiguste Konventsioonis kavandatud tegevuse kaudu, mis arendab vastutuse kandjate võimekust täita oma kohust austada, kaitsta ja täide viia õigusi, ning õiguste kandjate võimekust nõuda oma õigusi, juhindudes alati õigusest elule, ellujäämisele ja arengule, mittediskrimineerimise ja lapse parimate huvide ning lapse seisukohtade arvestamise põhimõttest.“²⁶

KAST NR 3

Osalus on kompleksne ja mitmekülgne mõiste, nagu paljudest väikestest ainulaadsetest tükkidest koosnev mosaiik. Rahvusvahelised standardid, nagu ÜRO Lapse Õiguste Konventsioon, annavad vajalikud nurgakivid ja raamistiku. Konventsiooni art 12 sätestatud lapse õigus olla ärakuulatud ja arvestamine tema seisukohtadega on küll keskne mõte, kuid mitte ainus.

Sõna „osalus“ (*participation*) etümoloogia, mis sõnasõnalt tähendab „olema millegi osa“, viitab selle mõiste teisele olulisele tunnusele – dünaamilisele protsessile, mis ühendab erinevaid osi ja elemente. Vastavalt Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaari nr 12 kirjeldab mõiste „osalus“ protsessi, „mis sisaldab vastastikusel austusel põhinevat lapse ja täiskasvanute vahelist info jagamist ja dialoogi ning kus lapsed saavad õppida, kuidas nende ja täiskasvanute seisukohtade arvesse võtmine kujundab niisuguste protsesside tulemusi“.²⁷

Osalus võib vaadata kui laste ja täiskasvanute vahelist dialoogi, kes avatult ja vastastikusel austusega vahendavad üksteisele oma vaateid ja seisukohti. See on niisuguse suhtlemise loogika, kus lapsed ja täiskasvanud suhestuvad üksteisega. Osalus on pidev kaasamine, „lõputu töö“, ökoloogiline protsess, milles omavahel suhestub hulk lapse elu ja tema vajadusi mõjutavaid elemente. Seega on osalus samal ajal nii eesmärk kui ka meetod eesmärgi saavutamiseks.

²⁶ UNICEF Toolkit on Diversion and Alternatives to Detention, 2009: [www.unicef.org/tdad/glossary\(4\).doc](http://www.unicef.org/tdad/glossary(4).doc).

²⁷ Vt ka järgmist osaluse definitsiooni: „Osalus tähendab võimalust väljendada arvamust, et mõjutada otsuse langetamist ja saavutada selle muutmist. Laste osalus on nende teadlik ja nende soovitud kaasamine, kaasa arvatud kõige enam marginaliseeritud, erinevas vanuses ja võimetega lapsed, neid otseselt või kaudselt puudutatavates asjades. Laste osalus on toimimisviis ja põhiprintsiip, mis läbib kõiki programme ja kõiki tasandeid kodudest valitsuseni, kohalikust rahvusvaheliseni.“ Save the Children, Practice Standards in Children's Participation, London, 2005: <http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/3017.pdf> [kasutatud 17.02.2016].

TWELVE projekti nõuandev protsess arendas arusaamist lapsepõlvest ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni mõttes ja lapse osalusest kui inimõiguse põhimõttest. Selle lähenemise keskmeks on iga laps õiguste kandja oma unikaalse avaldumise ja looga.

Laste osalusel põhinev lähenemine edendab arusaama lastest kui peategelastest ja õiguste kandjast, kes on teadlikud oma õigustest, kellel on roll oma vajaduste määramisel ja õiguste nõudmisel. Niisugune arusaam lastest tunnustab nende võime, ressurside, oskuste ja vahendite laiendamist ning vaidlustab diskursused ja praktikad, kus lapsi nähakse eelkõige haavatavate, suutmatute ja kaitset vajavate (vt Kast 4).

LASTE JA LAPSEPÕLVE PIIRATUD TUNNUSTAMINE

Ajalooliselt on lapsi sageli peetud võimetuteks ennast väljendama või isegi seisukohta mitte omavaks. Sageli kasutatakse laste kohta väljendit „süütu“ (*innocent*), mis ladina keeles tähendab kedagi, kel puudub süü. See ütlus kannab konnotatsiooni lapsest kui rikkumatust ja kogenematust.²⁸ Kui laps ei käitunud sellele rollile vastavalt ja sattus seadusega vastuollu, oli laialt levinud arvamus, et ta vajab „parandamist“ ja suunamist tagasi tuntud ning kindla „hea lapse“ kujutuse poole.

Sellele loogikale vastavalt oli laste puhul traditsiooniliselt kaks lähenemisviisi: kaitsemine või distsipliin ja karistamine. Traditsioonilise lähenemise puhul lapsele kui kaitstavale peetakse last ebaküpseks, puuduliku suutlikkusega alaealiseks, kes pole võimeline ennast väljendama, otsustama või isegi enda vajadusi mõistma. Lapsi peetakse sõltuvateks, passiivseteks ja nähtamatuteks, millest järeldades on täiskasvanud need, kes määratlevad, esitlevad ja esindavad nende vaateid ja vajadusi. Laste kaitsetuse valguses on selle lähenemise esmane reageering kaitse korraldamine.²⁹

Teiselt poolt, mõnel puhul peetakse lapsi „halbadeks lasteks“, keda peab distsiplineerima ja nõudma n.ö. vastavat kohtlemist. See lähenemine on karistusmeetmete aluseks ja võib karistusvaldkonna (*penitentiary field*) spetsialiste panna kohtlema õigusrikkumise toime pannud lapsi mitte eelkõige kui last vaid pigem kui vang. See topelnarratiiv võib esineda eriti noorte õigussüsteemi kontekstis.

Need kaks vastandlikku diskursust viivad sellegipoolest samale järeldusele: lapsi ei peeta subjektideks või õiguste kandjaks.³⁰

KAST NR 4

²⁸ V. Pupavac, Misanthropy without borders: The international children's rights regime, in Disasters, 2001, 25(2): 95-112; G. Petti, Il male minore, Ombre corte, 2004; F. Faccioli, I soggetti deboli. I giovani e le donne nel sistema penale, Milano, 1990.

²⁹ V. Pupavac, Misanthropy without borders: The international children's rights regime, in Disasters, 2001, 25(2): 95-112.

³⁰ R. Steward, Child participation and independent human rights institutions for children in Europe, Unicef Innocenti Research Centre, 2009: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_23.pdf, [kasutatud 17.02.2016].

3. LAPSED EELKÕIGE: OSALUSE VÕTMEROLL ALAEALISI KÄSITLEVA ÕIGUSSÜSTEEMI SISU KUJUNDAMISEL

Osaluse põhimõte aitab mõtiskleda alaealiste õigussüsteemist lapse õiguste perspektiivis kooskõlas Konventsiooni ja selle jõustava vaimuga. Efektne ja tähendusrikas osalus laste õigustel põhineva lähenemise tuumelemendina omab tähtsat potentsiaali selle rehabiliteeriva eesmärgi rõhutamisel ja tugevdamisel ning peab mõjuma alaealiste õigussüsteemi kogu ulatuses (vt ptk 3). Seda sellepärast, et karistusmeede on mõttekas ainult siis, kui laps osaluse kaudu saab aktiivselt teadlikuks oma käitumisest ning selle seaduslikust ja sotsiaalsest tähendusest. Seega saab osalust alaealiste õigussüsteemis vaadelda kui protsessi, millesse on kaasatud laps, institutsioonid, spetsialistid ja samuti kogukond. Selle protsessi arengu keskmes on laps, ergutamaks tema rehabiliteerimist ja sotsiaalset kaasamist.

Fookusgrupi arutelude ja koolitusseminaride käigus paluti alaealiste õigussüsteemis töötavatel spetsialistidel, ametnikel ja vabatahtlikel esitada võtmesõnu, mida nad peavad tähtsaks kinnipidamisasutuses või muule meetmele allutatud laste osaluse puhul (vt Kast 5).

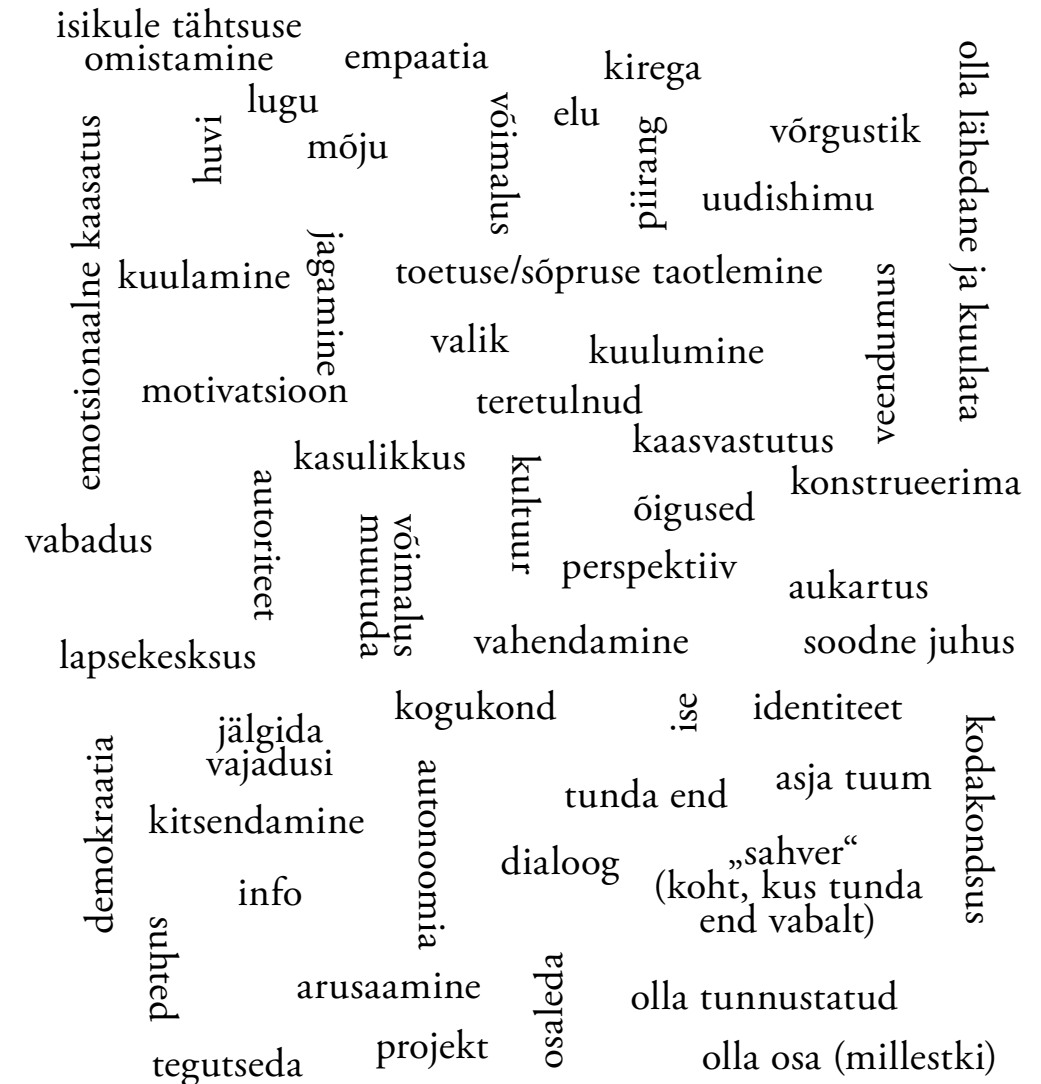
Need võtmesõnad edastavad olulise sõnumi sellest, et osalus on alaealiste õigussüsteemis võimalik. Samuti on neist näha, et on olemas seosed osaluse mõiste ja teiste inimõiguste ning lapse vajaduste vahel, nagu elamine, info, arenguperspektiivid, sotsiaalsed kontaktid ja inimeste vahelised suhted. Ühe ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni põhiprintsiibina on osaluse mõiste tihedalt seotud Konventsioonis sätestatud lapse kõigi teiste inimõigustega. Seetõttu tuleb seda pidada oluliseks võtmeks Konventsiooni tõlgendamisel ja rakendamisel ning lapse inimõiguste edendamisel terviklikul kujul, kaasa arvatud spetsiifiliselt alaealisi käsitlevas õiguskontekstis.

SPETSIALISTIDE, AMETNIKE JA VABATAHTLIKE ESITATUD VÕTMESÕNAD

„MIS ON OSALUS“ „MILLEGA SAAKS SEDA LAIENDADA?“

KAST 5

RAHVUSVAHELISED STANDARDID LAPSE OSALUSEST ALAEALISTE ÕIGUSSÜSTEEMI KONTEKSTIS

- » Lapse õigust olla ärakuulatud ja teisi osalusega seotud õigusi on tugevalt edendatud hulga rahvusvaheliste standarditega. Selles osas antakse ülevaade mitmesiduvatest rahvusvahelistest dokumentidest ja nende spetsiifikast seoses laste osalusõigusega alaealiste õiguse vallas.
- » Vastavalt **Pekingi reeglitele** „peavad toimingud soodustama alaealise parimaid huvisid ja olema läbi viidud mõistmise atmosfääris [...] laskma alaealisel nendes osaleda ja ennast vabalt väljendada.“ (*Rule 14(2), The Beijing Rules, the UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, 1985*).
- » **Riyadhi juhised** kinnitavad, et „noored inimesed peaksid olema aktiivses rollis ja partnerluses kogukonnaga, neisse ei peaks suhtuma kui vaid sotsialiseerimise ja kontrolli objektidesse“ (pr 3) ja „üldiselt peaks osalus plaanides ja programmides olema vabatahtlik. Noored peaksid ise tegutsema oma sõnastuste, arenduste ja rakendustega.“ (*pr 50, The Riyadh Guidelines, the UN Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, 1990*).
- » **Havana reeglites** deklareeritakse, et „kinnipeetavatele alaealistele tuleb garanteerida kasulikud ja tähendusrikkad tegevused ning programmid, mis aitavad edendada ja kindlustada nende tervist ja enesest lugupidamist, et tugevdada nende vastutustundlikkust ja julgustada hoiakuid ja oskusi, mis toetavad nende potentsiaali arendamist ühiskonnaliikmetena.“ (*Rule 12(2)*). „Alaealiste kinniste asutuste kujundus ja füüsiline keskkond peab lähtuma kinnipidamise rehabilitatsiooni eesmärgist, arvestades alaealise privaatsuse ja tunnetuslike vajadustega, kaaslastega ühinemise, spordis osalemise, liikumise ja vabaaja tegevuste võimalustega.“ (*Rule 32, The Havana Rules, the UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, 1990*).
- » **Tokyo reeglid** rõhutavad vajadust „... edendada kogukonna suuremat osalemist õigusemõistmisel, eriti seaduserikkuja kohtlemisel, samuti nende vastutustunde arendamisel ühiskonna suhtes.“ (*The Tokyo Rules, the UN Minimum Standard Rules for Non-custodial Measures, 1990*).
- » **Viini juhised** viitavad üheselt sellele, et „...laste õigusi garanteeriva alaealisi käsitleva õigussüsteemi arendamine aitab vältida laste õiguste rikkumist, arendades laste väärikustunnet ning respektides täielikult nende vanust, arengutaset ja õigust tähendusrikkale osalusele ning panustamisele ühiskonda. Nimetatud instrumentidele vastav sisu tuleb lastele laialt tutvustada neile arusaadavas keeles.“ (11a (2)) *The Vienna Guidelines, the UN Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System, 1997*).

- » Vastavalt **Euroopa reeglitele** alaealistele õigusrikkujatele rakendatavatest sanktsioonidest või meetmetest „peab iga alaealistega tegelev õigussüsteem kindlustama nende efektiivse osaluse menetluses nii seoses karistuse kui ka sanktsioonide või meetmete rakendamise.“ (13(1)). Lisaks, „igasugune sekkumine tuleb kujundada alaealiste arengu heaks koos nende aktiivse julgustamisega selles osalema.“ (76(1) *Council of Europe: Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures, 5 November 2008*).
- » **Euroopa Nõukogu juhised** lapsesõbraliku õigusemõistmise alal määratlevad osaluse kui ühe fundamentaalse põhimõtte õigusemõistmisele juurdepääsuks, väites et: „A(1) Tuleb austada kõikide laste õigust olla informeeritud oma õigustest, saada vastavad võimalused juurdepääsuks õigusemõistmisele ning olla nõustatud ja ärakuulatud neid puudutavates või mõjutavates menetlustes. Siia arvatakse ka laste arvamuse tähtsaks pidamine, muutes nende osaluse tähendusrikkaks nende küpsuse ja võimalike suhtlemisraskustega arvestades. A(2) Lapsi tuleb kohelda kui täielikke õiguste kandjaid ja nad on õigustatud kasutama kõiki õigusi viisil, mis võtab arvesse nende võimekust formuleerida oma arvamusi, nagu ka kõiki vastava juhtumi asjaolusid.“ Lisaks kinnitab osa D, mis on pühendatud „Lapsesõbralikule õigusemõistmisele kohtuliku menetluse käigus“, et „D(61) Lastega seotud kohtuistungid peavad olema kohandatud lapse tempole ja tähelepanu ulatusele: tuleb planeerida regulaarsed vaheajad ning kuulamised ei tohi kesta liiga kaua. Lapse osaluse toetamiseks kogu nende kognitiivse võimekuse ulatuses ning nende emotsionaalse stabiilsuse hoidmiseks, tuleb katkestamised ja kõrvalejahutamised viia minimaalsele tasemele.“ (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010*).
- » Vastavalt **Euroopa Liidu Seaduse** artiklile 24 väidab EL põhiõiguste harta: „1. Lastel peab olema niisugune õigus kaitstusele ja hoolitsusele nagu on vajalik nende heaoluks. Nad võivad vabalt väljendada oma vaateid. Nende vaateid tuleb võtta arvesse neid puudutavates asjades kooskõlas nende vanuse ja küpsusega.“³¹ Lisaks on efektiivse osaluse õigust otsesõnu mainitud Euroopa Komisjoni direktiivi ettepanekus kahtlustatavate või süüdistatavate laste protseduuriliseks kaitsmiseks kriminaalmenetlustes. Selles öeldakse, et „ausaks menetlemiseks ja õiglaseks kohtupidamiseks peab isik saama minimaalseltki aru protseduurist ning olema võimeline osalema ja efektiivselt kasutama oma õigusi.“ (*Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings, COM/2013/0822 final - 2013/0408 (COD)*).

31 Vt: European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, Handbook on European law relating to the rights of the child, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015: http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_ENG.pdf, täpsustab, et „isegi lapse jaoks eritingimuste puudumisel peavad liikmesriigid järgima Euroopa Liidu põhiõiguste hartat, rakendades eelpool mainitud direktiivide sätteid. Järelikult artiklis 24 esitatud põhimõtteid tuleb tähtsustada juhtudel, kus laps on direktiivide mistahes tingimuste subjektiks.“ Samal ajal tuleb silmas pida, et „Euroopa Liidu seaduse järgi ei ole kehtiv kriminaalmenetluse raamistik siduv instrument laste vabadusekaotuse suhtes.“ (p. 195 ss.).

- » **Bangkoki reeglid** viitavad osalusele, kinnitades et „vanglarežiim peab olema piisavalt paindlik, et vastata rasedate naiste, toitvate emade ja lastega naiste vajadustele. Vanglates tuleb korraldada laste hoidmine või tingimused selleks, et naised saaksid osaleda vangla tegevustes.“ (*42 (2) the Bangkok Rules, United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders, 2010*).
- » **Euroopa Inimõiguste Kohus** konstateeris 1999. a otsuses viitega Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artiklile 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele)³²: „Teiselt poolt, miski ei osuta artiklis 6 sellele, et juhul, kui tegemist on lastega, võib olla erandeid põhimõttest, et kohtuprotsess peab toimuma süüdistatava efektiivse osalusega, kes peab olema võimeline jälgima toiminguid ja andma vajadusel juhiseid oma advokaadile. Selle põhimõtte austamiseks lapsi puudutavatel juhtumitel, mistahes tingimustel kohtuprotsessi peetakse (kaasa arvatud sellele järgnev protseduur) osaluse võimaldamiseks võtta arvesse asjasse puutuva lapse vanust, küpsuse astet ja intellektuaalset ning emotsionaalset võimekust.“³³

Palju hilisemas kohtuotsuses aastal 2009 kinnitas kohus taas süüdistatava osaluse olulist lisaväärtust ning täpsustas efektiivse osaluse sisu: „Selles kontekstis eeldab efektiivne osalus, et süüdistataval on üldine arusaam kohtuprotsessist ja sellest, mis on tema kaalutletav huvi, kaasa arvatud mistahes võimaliku määratava karistuse tähendus (...). Selleks on samuti nõutav, et ta on võimeline mõistma üldjoontes seda, mida kohtus räägitakse, vajadusel näiteks kas tõlgi, advokaadi, sotsiaaltöötaja või sõbra abiga.“³⁴

32 Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artikkel 6 kaitseb õigust õiglasele kohtumenetlusele järgmiselt: „1. Igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, kuid istungi võib ajakirjanikele ja üldsusele täielikult või osaliselt kinniseks kuulutada demokraatliku ühiskonna kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides, alaealise huvides või poolte eraelu kaitseks või kohtu määratud ulatuses erijuhtudel, kui avalikkus kahjustaks õigusemõistmist. 2. Igaüht, keda süüdistatakse kuriteos, peetakse süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud. 3. Igal kuriteos süüdistataval on vähemalt järgmised õigused: a) saada viivitamatult talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja alustest; b) saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks; c) kaitsta end ise või enda valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui see on õigusemõistmise huvides vajalik ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks; d) küsitleda ise või lasta küsitleda tema vastu ütlusi andma kutsutud tunnistajaid, lasta omalt poolt kohale kutsuda tunnistajaid ja neid küsitleda tema vastu ütlusi andvate tunnistajatega võrdsetel tingimustel; e) kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kohtus kasutatavat keelt.“ Vt: <https://www.riigiteataja.ee/akt/78154>.

33 European Court of Human Rights, T. v. the United Kingdom [GC], No. 24724/94, 16 December 1999. Lugu, mida mainiti Euroopa Liidu Põhiõiguste Agentuuris ja Euroopa Nõukogus (European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, cit., 2015, p. 202) seoses kaheaastase poisi tapmisega kahe kümneaastase poisi poolt. Nende üle mõisteti kohut täiskasvanute kohtus range kriminaalprotsessi protseduuriga, mida vaid osaliselt modifitseeriti.

34 European Court of Human Rights, Guvec v. Turkey, Güveç v. Turkey, No. 70337/01, 20 January 2009. Lugu puudutab last, kes paigutati täiskasvanute vanglasse, andmata juriidilist abi, samal ajal institutsioon ei olnud võimeline korraldama talle adekvaatset meditsiinilist abi tema psühholoogiliste probleemidega seoses ning takistama tema korduvaid suitsiidikatsmeid. Nimetatud kohtuotsuses viitas kohus samuti järgnevale: Timergaliyev v. Russia, No. 40631/02, § 51, 14 October 2008 ning selles viidatud kohtuasjadele

OSALUS ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS: MIDA SEE TÄHENDAB?

„Mõnikord tundub meile, et nad ei võta midagi arvesse, aga üldiselt nad võtavad.“

KINNISES ASUTUSES KARISTUST
KANDEV LAPS, HISPANIA

„Ma pean töötama ja võtma tõsiselt oma aega siin, kui ma tahan siit välja saades teist võimalust. Ma hindan kasvatusmeeskonna tööd, nad on väga toetavad.“

KINNISES ASUTUSES KARISTUST
KANDEV LAPS, HISPANIA

Võimalused, et laste vaateid kuulatakse ja võetakse arvesse, peavad olema kättesaadavad kohtumenetluse igal astmel – kohtueelsel, kohtuprotsessi ja otsustamise ajal kui ka pärast otsuse langetamist. Kastis nr 6 on antud ülevaade laste osaluse võtmeküsimustest süüteo uurimises ja menetlustes.

LASTE OSALUS SÜÜTEO UURIMISES JA MENETLUSTES

Laste õigus olla ärakuulatud ja osaleda kriminaaluurimises ja menetlustes on sõnaselgelt tagatud ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni artiklis 40.³⁵

Selle Üldkommentaaris nr 10 laste õigustest alaealiste õigussüsteemis viitab ÜRO Lapse Õiguste Komitee selgelt lapse osalemisõigustele. Seal väidetakse, et „õiglasel kohtupidamisel on nõutav, et süüdistatav või väidetavalt seadusest üle astunud laps oleks võimeline efektiivselt osalema kohtuprotsessis ja järelikult peab aru saama süüdistusest ja võimalikest tagajärgedest ning karistustest, et suunata seaduslikku esindajat, kutsuda tunnistajaid, selgitada sündmusi ja otsustada tõendite, tunnistuste ja määratavate

35 Enamik Lapse Õiguste Konventsiooni artiklis 40 (2) loetletud õigusi ja garantiisid on samuti leitavad Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis ning Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 14, mille eesmärk on kindlustada õigust õiglasele kohtumenetlusele. Sellegipoolest, seaduserikkumises kahtlustatava või süüdistatava lapse õiglase kohtlemise ja kohtumenetluse kindlustamine nõuab spetsiifiliste aspektide silmaspidamist, nagu on esile toodud Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 10 Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10, United Nations, 2007, part. D "The guarantees for a fair trial" (par. 40-67).

meetmete kohasuse üle. Pekingi reeglite artikkel 14 määrab, et menetlustoimingud tuleb viia läbi mõistmise õhkkonnas, lubamaks lapsel osaleda ja end vabalt väljendada. Lapse vanuse ja küpsuse arvesse võtmiseks võivad samuti olla vajalikud modifitseeritud kohtuprotseduurid ja praktikad.³⁶

Kaebealuse lapse osalus kriminaaluurimise ja menetluse ajal puudutab eriti järgmist:³⁷

- » Täielik ja pidev informeerimine lapsele arusaadavas keeles süüdistusest, alaealiste kohtuprotsessist ja võimalikest meetmetest, mida kohus võib võtta.³⁸
- » Õigus saada tasuta seaduslikku esindatust ja abi väljaõppinud advokaadilt seoses kaitse väljatöötamise ja esitamisega ning lapse ettevalmistamisega ülekuulamisteks, mida peetakse adekvaatses ruumis ja ajal.³⁹
- » *Lapsetundlik toetus ja lapse eale, küpsusele, ning arengu- ja arusaamise tasemele vastav suhtlus.*
- » *Lapse seadusliku eestkostja või vanemate toetav kaasamine toimingutesse, kui see on kooskõlas lapse parimate huvidega.*⁴⁰
- » *Viivitamatu otsustamise õigus nii kohtueelsel (politseiuurimine, prokurööri otsus) kui kohtuprotsessi astmel (lõplik otsus) seaduslikul alusel põhjendusega, mis on täpselt ja selgelt dokumenteeritud.*⁴¹
- » *Kaitse sunnitud süü omaksvõtmise, tunnistamise või ülestunnistuse eest.*⁴²

36 Committee on the rights of the child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 46.

37 Analüüsid, praktikad ja juhised laste osaluse rakendamiseks kohtumenetluse eelsel ja -järgsel perioodil on toodud teiste hulgas järgmistest dokumentidest ja järgmistest uurijate poolt: Council of Europe Guidelines on Child-friendly Justice, especially part IV, "Child-friendly justice before, during and after judicial proceedings", adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197>; I. Weijers, Requirements for Communication in the Courtroom: a comparative perspective on the youth court in England/Wales and the Netherlands' 4(1) Youth Justice (2004) 22-31; U. Kilkelly, Youth Courts and Children's Rights: An Irish Perspective, in 8(1) Youth Justice (2008) 39-56. Vt ka: Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings, Brussels, 16 December 2015: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15272-2015-INIT/en/pdf>; European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union, 2014. Vt ka: United Nations Office on Drugs and Crime, Justice in matters involving children in conflict with the law model law on juvenile justice and related commentary, United Nations, 2013, (eriti: Chapter III – Pre-trial proceedings; Chapter IV – Trial): https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Justice_Matters_Involving_Web_version.pdf [kasutatud 17.02.2016].

38 Art. 40 (2) (b) (ii) of the CRC; Committee on the rights of the child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 47-48.

39 Art. 40 (2) (b) (ii) of the CRC; Committee on the rights of the child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 49-50.

40 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 53-54.

41 Arts. 37 (d) and 40 (2) (b) (iii) of the UN Convention on the Rights of the Child; Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 51-52.

42 Art. 40 (2) (b) (iii) of the UN Convention on the Rights of the Child; Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 56-57.

- » Õigus apelleerida otsuseid ja meetmeid kõrgemale, sõltumatule ja erapoolele institutsioonile või pädevale juriidilisele kogule.⁴³
- » Õigus privaatsusele menetluse kõikides astmetes, mida kohus ja teised lapse üle kuulajad viivad läbi suletud uste taga.⁴⁴
- » *Tasuta tõlgiabi, kui see on vajalik.*⁴⁵
- » *Jätkutoetus laps-kaebealustele, kaasa arvatud sotsiaalteenused ja nõustamine.*

KAST NR 6

Käsiraamat keskendub kohtujärgsele faasile kui suuremale proovikivile ja alakäsitletud kontekstile. Olles allutatud kinnipidamisele või muudele meetmetele, osalevad lapsed eri viisil:

- » OSALUS ASJAKOHASE MEETME VALIMISES, POOLDADES ALTERNATIIVSETE MEETMETE KASUTAMIST
- » OSALUS KINNISES ASUTUSES VÕI ALTERNATIIVMEETMETE ASUTUSES:
  - » Osalus lapse individuaalse plaani kavandamises, kaasa arvatud kasvatus ja hariduse ning pikema sotsiaalse kaasamise perspektiivi silmas pidamine pärast karistuse kandmist, üleminek täiskasvanuikka ja iseseisvasse ellu
  - » Osalus lapse individuaalse plaani rakendamises, kaasa arvatud õigus olla ärakuulatud perioodilistel edenemise ülevaatamistel⁴⁶
  - » Osalus sotsiaalsetes ja kultuurilistes tegevustes, nagu teater, mängimine, muusika, kunst ja esitlused
  - » Sport ja puhkamine

43 Art. 40 (2) (b) (v) of the UN Convention on the Rights of the Child; Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 60-61.

44 Arts. 16 and 40 (2) (b) of the UN Convention on the Rights of the Child; Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 64-67.

45 ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni art 40 (2) (vi) ; Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaari nr 10 "Laste õigustest alaealiste õigusemõistmises": "samuti on oluline, et tõlkija oleks koolitatud lastega töötama, kuna nende emakeele kasutus ja arusaamine võib erineda täiskasvanute omast. Vastavate teadmiste ja/või kogemuste puudumine võib takistada tõstatatud küsimustes lapsest täielikku arusaamist ning pörkuda õigusega õiglasele kohtumenetlusele ja efektiivsele osalusele." (par. 67).

46 ÜRO Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaar nr 10 "Laste õigustest alaealisi käsitlevas õigusemõistmises": „Uurimistulemused näitavad, et laste aktiivse kaasamisega selle rakendamisse saavutatakse enamikul juhtudel positiivseid tulemusi“ (par. 45).

- » Sideme säilitamine perekonna, seadusliku eestkostja või teiste oluliste isikutega⁴⁷
- » Karistust kandvate poiste ja tüdrukute esindamine neljasilma kohtumistel kinnise asutuse või alternatiivmeetme asutuse juhtkonnaga
- » OSALUS ÜMBRITSEVAS KOGUKONNAS KOOSKÖLAS TURVAREEGLITEGA
- » Juurdepääs meediale, kaasa arvatud kohalikud ajalehed, sotsiaalmeedia ja turvaline interneti kasutamine, näiteks kasvataja järelevalve all
- » Osalus kultuuri-, haridus- või spordiüritustel ja teistes vastavates tegevustes või kohaliku kogukonna korraldatud koolituskursustel, kaasa arvatud üritused, mida korraldab kultuuri- või religioonikogukond, kuhu laps kuulub.
- » Liikmelisus kultuuri-, haridus- või spordiühenduses
- » Osalus väliste ühenduste vabatahtlikus töös
- » Tööpraktika valitud ettevõttes kohalikus kogukonnas
- » Arutelude, töötubade ja ürituste korraldamine kinnises või alternatiivmeetme asutuses, võimaldades kogukonnale juurdepääsu

47 Vt: United Nations Office on Drugs and Crime, Justice in matters involving children in conflict with the law model law on juvenile justice and related commentary, United Nations, 2013, rule n. 69: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Justice_Matters_Involving-Web_version.pdf [kasutatud 18.02.2016].

4. MÕTLEMISAINETPAKKUVAD KAHTLUSED JA VÄÄRARVAMUSED LASTE OSALUSE KOHTA ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS

„[Laste Õiguste] Komitee märgib, et enamikus ühiskondades üle maailma on jätkuvalt takistatud lapse õiguse rakendamine avaldada oma arvamust teda mõjutavas laias teemaderingis paljude pikaajaliste praktikate ja suhtumiste tõttu ...“

*Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaari nr 12
„Lapse õigus olla ärakuulatud“, pr 4*

KAST NR 7

Alaealiste õigussüsteemiga seotud spetsialistide ja ametnikega peetud nõupidamistel tõusis sageli keskne küsimus, kas osalus sobib kokku vabadusekaotuse või piirangutega, mis iseloomustab lapsele määratud karistusotsust või alternatiivmeedet. Teisisõnu, nagu märkis ühe Itaalia kinnise asutuse direktor: „Kas kõigele vaatamata pole osalus ja alaealisi käsitlev karistussüsteem iseenesest vastuolus?“ See kahtlus viitab tõendusele, et õigussüsteem põhineb sunduse loogikal. Kuidas on võimalik kombineerida õigussüsteemi sunduse ja turvaelemente osaluse paradigmaga, mis eeldab vabatahtlikkust ja valikuvabadust. See ilmnenu vastuolu tuleb eriti esile kinnipidamiskeskustes.

Vastupidiselt vangistusele ei eralda alternatiivmeetmed karistust kandvaid lapsi kogukonnast. Isegi kui nende liikumisvabadust on piiratud, saavad alternatiivmeetmetele määratud lapsed kergesti hoida kontakti eri sotsiaalsetes kontekstides ja sedakaudu ehitada tugivõrgustikke ning samastuda positiivse orientatsiooniga. Järelkult saavad alternatiivmeetmed pakkuda laialdaselt laste osaluse edendamise võimalusi nii karistuse kandmise ajal kui pärast seda. Seal, kus ulatuslikult on saadaval alternatiivmeetmed, saavad lapsed osaleda ka asjakohasemate meetmete valimises.

Selles osas kõneldakse laste ja noorte osalusega seotud väärarusaamadest ja kahtlustest, eriti alaealiste õigussüsteemi kontekstis. Need kahtlused on tõstatanud spetsialistid, ametnikud ja vabatahtlikud, kes osalesid TWELVE nõupidamistel. Neid innustati mõtlema eristuva narratiivi abil, mille keskmes on nimelt laps kui õiguste kandja. Paljud kahtlused on pärit väärarusaamadest, kultuurilistest uskumustest ja suhtumisest seadusega vastuolus lastesse. Viidates ÜRO Lapse Õiguste

Komiteele, tekitavad peamiselt tavapärase kultuurilised suhtumised takistusi laste kui õiguste kandjatega arvestamisel ja artikli 12 rakendamisel.⁴⁸

Seadusega pahuksis lastega süstemaatiline tegelemine, kaasates igasse neid mõjutavasse otsustamisprotsessi, ei too küll tulemusena automaatselt karistuse kadumist. Selle eest võivad lapse olukorrale ja spetsiifilistele vajadustele kohandatud arendavad projektid ja teenused luua ajendeid ja stiimuleid enesekindlusele, toetades lapse arengut ja jõustumist rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise käigus.

» „KAS LAPSED ON VÕIMELISED OSALEMA?“

„Meie, täiskasvanud teame, mis on sulle kõige parem, paremini kui sina!“

ADVOKAAT
BELGIA

Selle arvamuse järgi ei ole lapsed võimelised kujundama autonoomselt oma arvamust. Neid vaadatakse kui sõltlasi, kellel ei saa seetõttu olla teadlikku arvamust ega selle väljendamise võimet. Neid peab esindama täiskasvanu, kes otsustab lapse nimel, ilma teda sellest tingimata teavitamata või temaga nõu pidamata. Hoiak, et lapsed „ei saa aru“, laseb täiskasvanul otsustada ilma last teavitamata ja kaasamata, ilma kuulamata lapse arvamust, et seda mõista, ning toetamata last arvamuse väljendamisel, et sellega arvestada.

Lapse Õiguste Komitee märgib oma Üldkommentaaris nr 12 „Lapse õigusest olla ära kuulatud“, et lapsed on võimelised kujundama arvamust isegi väga varases eas.⁴⁹

Sõltuvalt east, suutlikkusest ja arengutasemest võivad lapsed vajada piisavalt aega ja ruumi, samuti ka tuge või julgustamist oma arvamuse sõnastamiseks ja väljaütlemiseks. Arvamuse formuleerimiseks ja väljendamiseks tuleb kohandada keelekasutus ja kommunikatsioon igale lapsele individuaalselt sobivaks. Siin võib vaja olla ka ruumi mitteverbaalsele ja mittekonventsionaalsele suhtlemisele, nagu „mäng, kehakeel, miimika ja joonistamine või värvimine.“⁵⁰

48 Vt näiteks: Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, cit., par. 4, 49, 76.

49 G. Lansdown, The Evolving Capacities of the Child, Innocenti Research Centre, Unicef/Save the Children, Florence, 2005: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>. [kasutatud 17.02.2016].

50 UN Committee of the right of the child, General Comment No. 12, The right of the child to be heard, cit., p. 7.

» „KAS NOORED KURJATEGIJAD VÄÄRIVAD OSALUST?“

„Nad ei ole lapsed, nad on pigem kongikaaslased.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
POLITSEINIK,
ITAALIA

See väide näitab uskumust, et kohtult karistuse saanud lapsi ei saa esmajärjekorras võtta kui lapsi, vaid kui „seaduserikkujaid“ või „kinnipeetavaid“. Neisse suhtutakse kui isikutesse, kes sihilikult on otsustanud seada end „väljapoole ühiskonna reegleid“. See ettekujutus karistusallustest lastest peegeldab „karistuskultuuri“, mis on tavapärase alaealiste õigussüsteemile.⁵¹ See stereotüüp ei arvesta last kui isikuna oma unikaalse loo ja taustaga. See võib viia konteksti ja tingimuste mitteametlikumiseni, mis mängisid rolli lapse seadusega vastuolulisele sattumisel, nagu nende sotsialiseeritus, üleskasvamise eriti marginaliseeritud grupis või väheste tulevikuväljavaadete ohtlikus elamissituatsioonis või vägivaldse kogemine varasest east peale.⁵² Alaealisi käsitlevas õigussüsteemis lastele osaluse võimaldamine ei ole sellegipoolest heategevusakt neile, kes on selle „ära teeninud“. See on rahvusvahelistele ja Euroopa standarditele vastav seaduslik kohustus ning mõistlik investering seadusega vastuolulisele laste rehabilitatsiooni, kuna põhiliselt see edendab nende võimekuse laienemist, sotsiaalset kaasatust ja arenemist täiskasvanu iseseisvaks eluks (vt ptk 5).

» „KAS NOORUKITE OSALUS ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS OHUSTAB TURVALISUST?“

„Esitatud projektid põrkavad kokku keskuse prioriteediga vältida siseprobleeme. Põhiprobleem osaluse rakendamisel alaealiste kinnipidamiskeskustes on ohutus.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
VABATAHTLIK,
ITAALIA

51 T. Hammarberg, Children and juvenile justice: proposals for improvements, Strasbourg, 19 June 2009: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1460021> Autor rõhutab samuti: „sageli väidetakse, et kuriteo tõsidus ja avalikkuse kaitsmise vajadus on esmasel kaalul. Need on põhjendatud mured. Sellegipoolest, liikudes selle lähenemisega edasi, on oluline enam teadvustada avalikkusele ja poliitikutele noorte seaduserikkujate sageli kogetud probleeme.“ (par. 5.2.) [kasutatud 17.02.2016].

52 N. Roy-M. Wong, Juvenile Justice. Modern Concepts of Working with Children in Conflict with the Law, Save the children UK, 2004, p.11: http://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/save_jj_modern_concepts.pdf. Vt ka märkust 41 [kasutatud 17.02.2016].

Turvalisust peetakse sageli õigussüsteemi prioriteediks, kaasa arvatud alaealiste kinnipidamiskeskused. Seetõttu võib laste osalus kinnipidamise ajal olla piiratud, kui selles eeldatakse turvariski. Sotsiaalsete tegevuste range keelamine võib olla mõnikord eelistatud katsetele kohaldada osalemisalगतasi. Samal põhjusel võidakse keelduda alternatiivmeetmest (vabadusekaotuse asemel) lapse puhul, keda peetakse „sotsiaalselt riskantseks“. Kinnipidamiskeskustes on vangla politseinikel/valvuritel oluline roll nende riskide leevendamisel ning turvanõuete tasakaalustamisel laste osalusõigustega, eriti kui neil on õnnestunud saada lastega positiivne ja konstruktiivne kontakt. Laste tähendusrikas osalus alaealiste kinnipidamiskeskustes võib isegi turvalisust juurde tekitada, andes distsipliinimeetmetele mõtte ja seega toetades vanglavõurite rolli.

» „KAS TEGEVUSTE SUUREM HULK, KAASA ARVATUD KOHUSTULIKUD TEGEVUSED, AITAB EDENDADA LASTE OSALUST?“

„Laste osalemine tegevustes on harva 100% vabatahtlik. Ka sellepärast, et keskuse pakutud tegevustes osalemisega võivad nad saada tuge neljasilma kokkusaamistest tugiisikuga (social assistant). Nad osalevad sageli füüsiliselt, aga mitte olemuslikult, nad on kohal sellepärast, et neilt seda eeldatakse. See on nurjunud arusaam osalusest.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE VABATAHTLIK,
ITAALIA

„Keskuses on pikaajaline teatrilabori kogemus. Sellegipoolest võib keskuse motivatsioon olla tahe näidata keskuse teatud kuvandit ja juhtimist väljapoole.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE VABATAHTLIK,
ITAALIA

„Peab ütleva, et näiteks muusikatuba kõikide instrumentidega on alati lukustatud ja lapsed ei saa neid kasutada.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE VABATAHTLIK,
ITAALIA

Vabadusekaotusega või muude meetmetega laste osalus ei ole alati asjakohane ega efektiivne ja mõnikord on tegevused neile pealesurutud. Osalustegevused võivad mõnedel juhtudel olla muude, mitte laste huvide teenimise vahend. Niisugune lähenemine osalusele on „tokenistlik“.⁵³ Kinnipidamiskeskuste või alternatiivmeetmete rakenduste juhtkond võib osalustegevusi edendada eelkõige hea juhtimise ja sotsiaalse kaasamise demonstreerimiseks ning sotsiaalse või poliitilise tunnustuse saavutamiseks. Osaluse oluline eesmärk on siiski positiivne mõju rehabilitatsiooni protsessile. Kui hinnatakse lapse rehabilitatsiooni edenemist, on järelikult tähtis silmas pidada mitte ainult lapse registreerimist tegevustesse, vaid ka osaluse tüüpi ja kvaliteeti ning selle mõju lapse rehabilitatsioonile ja sotsiaalsele kaasamisele.

» KAS LASTE OSALUS ALAEALISTE VANGISTUSE KONTEKSTIS VAJAB PALJU RESSURSSI?“

„Keskuses on pikaajaline hea teatrilaborite kogemus. [...] see on tegevus, mis algas palju aastaid tagasi edukalt ning haarab nii lapsi kui ka inimesi väljastpoolt, kes saavad olla publikuks. See näitab, et kui on tahe, saab asju teha – antud juhul teatrit. [...] See on tegelikult tahtmise küsimus.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE VABATAHTLIK,
ITAALIA

„Me edendame osalust niisuguses ulatuses, nagu süsteem seda meile lubab.“

SPETSIALIST,
HISPAANIA

Enamik TWELVE aruteludel osalenud spetsialiste ja ametnike märkis, et finantsressursid, osaluse edendamise tööriistad ja alaealiste õigussüsteemi töötajate koosseis on piiratud ning siit tuleneb, kui korrektselt ja usaldusväärset see toimib. Piiratud ressursid ja koosseisud puudutavad eriti alaealiste kinnipidamiskeskusi ning takistavad koos laste ja noortega ning nende jaoks tegevuste läbiviimist.

53 R.A. Hart, Children's participation: From tokenism to citizenship, Unicef, 1992. Autori järgi viitab „tokenistlik hoiak“ „juhtumitele, kus näiliselt saavad lapsed arvamust avaldada, aga tegelikult pole neil valikuid või on vähe võimalust valida suhtlusstiili või välja ütelda oma arvamust.“ (p. 9).

Siiski näitavad kogemused, et alaealiste kinnipidamiskeskuste juhtkond ja personal, kes mõistab laste osaluse tähtsust, võib oluliselt muuta asju isegi väikeste liigutuste ja vähese ressursiga, leides innovaatilisi lahendusi.

Kus riiklikud fondid on napid, aitab kogukonna ja kodanikuühiskonna kaasamine, näiteks programmide ja algatuste kaudu, mis lubavad ja julgustavad väliste ühenduste ja vabatahtlike osalemist, pakkudes kohast tähelepanu turvaküsimustele ja asjassepuutuvate laste parimatele huvidele.

5. LAPSE OSALUS ALAEALISI KÄSITLEVAS ÕIGUSSÜSTEEMIS: TUNNUSTAMINE, VASTUTUS, REHABILITATSIOON

Nagu räägitud 1. peatükis, on lapse õigus olla ärakuulatud (LÕK artikkel 12) tihedalt seotud teiste Konventsioonis pakutud lapse inimõigustega, mis on kõik vastastikuselt sõltuvuses ja lahutamatud. Osaluse põhimõte on ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni ning selle laste õiguste kaitsmise ja edendamise terviksisüsteemi tõlgendamise oluline võti. See orienteerib Konventsiooni tõlgendamise ja rakendamise tõeliselt lapsekesksesse perspektiivi.

Alaealisi käsitleva õigussüsteemi kontekstis võib osalus omandada fundamentaalse rolli. Eriti võib see aidata anda tähenduse karistusele, kinnises asutuses või vabades rakendatavale meetmele ja võimalustele, mida need loovad lapse pikemaajalises arenguteel. Osaluse kaudu saavad lapse võtta oma rehabilitatsioonis ja sotsiaalses kaasamises peategelase rolli. See protsess aitab lapsel mõista oma tegevustes enda vastutust, võtta ise vastutus ja olla tunnustatud ning austatud teiste kogukonnaliikmete poolt.

Oluline on rõhutada, et laste tähendusrikas osalus alaealiste õigussüsteemis on kahesuunaline protsess. See nõuab vastastikust dünaamikat ja mõlemapoolset kuulamist, mõistmist ja austust. Efektive osalus on jagatud kogemus, mis nõuab last ümbritsevatelt isikutelt hoiakute, veendumuse ja võimekuse arendamist lapse aktiivseks kaasamiseks ja temaga koos tegutsemiseks.

» TUNNUSTAMINE

Osalemise võimalused lubavad alaealiste õiguse vallas lastel, spetsialistidel ja ametnikel suhelda ja koostööd teha, näidates sedakaudu vastastikust austust ja omandades teiste tunnustuse. Kui spetsialistid ja ametnikud alustavad lastega dialoogi ja kuulavad nende arvamusi, hoomavad nad paremini laste vaatenurki, vajadusi ja konkreetseid olukordi. Nad mõistavad, et laste vajadused, pürgimused ja eelistused võivad olla täiskasvanute omadest erinevad. Laste tähendusrikas osalus laseb spetsialistidel ja ametnikel ka ära tunda ja täiustada laste individuaalset positiivset ressursi. Selle alusel saavad spetsialistid ja ametnikud koos lastega kujundada alaealiste õigussüsteemis enam lapsekohaseid meetmeid.

Osalemisvõimalused võimaldavad ka lapsel paremini mõista enda arenevaid võimeid, oskusi ja potentsiaale. Tähendusrikas osalus ja usalduslik dialoog spetsialistide, ametnike ja laste vahel võib seega aidata lapsel saavutada iseenda isiksuse paremat mõistmist ja tunnustamist. Põhiline on aidata lapsi vabaneda nende võimete ja tulevikuväljavaadete stereotüüpsetest ja deterministikest kujutlustest, mis on sageli

tekkivad lapse ja/või tema perekonna kultuurilise või rahvusliku tausta mõjul. Täiskasvanute ja eakaaslastega suhtlemise kaudu saavad lapsed õppida uusi pädevusi, avastada ja veenduda oma annetes ning arendada neid.

Tunnustuse ja austuse saavutamise protsess on vastastikune: see kutsub esile dialoogi ja vastastikuse aktsepteerimise seadusega konfliktis oleva lapse ning ühiskonna või kogukonna vahel. See võimaldab mõista ilmnunud identiteete, välja tulnud lugusid ja erilisi kontekste, mis on lapse eluga kaasnenud. Oma arvamuse formuleerimine ja väljendamine ning kogemine, et täiskasvanud seda kuulavad ja arvestavad, julgustab neid leidma või taastama enesekindlust ning usaldama ja uskuma teisi inimesi.

» VASTUTUS

Laste osalemisvõimalused teevad neist oma elu peategelased isegi vabadusekaotuse keerulises kontekstis. Lastel, kes saavad võimaluse olla kaasatud ja kes kogevad oma osalusõigusi, võib paremini tekkida ja kasvada ka vastutustunne. Lapse vastutustunne oma praeguse elu ja tuleviku eest sõltub samuti, kui suures ulatuses ta samastab ennast individuaalse hooldus- ja rehabilitatsiooniplaaniga, mis on välja töötatud alaealiste õigussüsteemi kontekstis, ja kui suures osas laps pühendub sellele. Lapse pühendumise tugevdamiseks on loomulik, et laps osaleb selle plaani arendamisel ja perioodilisel ülevaatamisel ning et laps tunneb, et tema arvamust võetakse kuulda ja sellega arvestatakse plaani arendamisel ja rakendamisel.⁵⁴

Kui lapsed saavad aru, et neid tunnustatakse aktiivsete ja võimekate kogukonnaliikmetena, hindavad nad palju enam oma tegude mõju teistele kogukonnaliikmetele.⁵⁵ Kui lapsed kogevad enda vaadete tõsiselt võtmist, võivad nad arendada oma võimeid kuni selleni, et ise reflekteerida ja mõista, mida nemad kui kogukonna liikmed saavad või võiksid teha.

Kui osalemine võib toetada laste vastutustunde arendamist, on ka teiste alaealiste õigussüsteemis osalejate roll selles protsessis samavõrd tähtis. Need on kohtunikud, advokaadid, politseinikud, sotsiaaltöötajad, kasvatajad ja lapse perekonnaliikmed. Laiemal tasemel mängivad samuti rolli poliitikud ja ühiskond, kaasa arvatud meedia. Need osalejad on tähtsad lapse rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise jaoks, kuna nad võivad tähendusväärselt panustada lapse uuesti seadusega konflikti sattumise vältimisele. Nagu on märgitud Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 10 „Laste õigustest alaealiste õigussüsteemis“: „... ilma alaealiste kuritegevuse ennetamise meetmekogumita kannatab alaealiste õiguspoliitika tõsiste puudujääkide all.“⁵⁶

54 Vt: G. De Leo, Responsabilità, definizioni e applicazioni nel campo della giustizia minorile, in *Giovani, responsabilità e giustizia*, G. Ponti (a cura di), Milano, 1985, kus autorid rõhutavad, et ka väga noored lapsed on võimelised organiseerima oma välisest elust ja keskkonnast tulenevaid impulsse (p. 57).

55 Vt: M. Cowden, Capacity, claim and children's rights, in *Contemporary Political Theory*, 11, 4, p. 362-380.

56 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10, 2007, Children' rights in juvenile justice, cit., par. 17.

» REHABILITATSIOON

Osalusprotsessidel on fundamentaalne roll karistust kandvate laste rehabilitatsioonis ja sotsiaalsel kaasamisel. Need võivad karistusmeetmetele anda mõtte, mis toetab last vabatahtlikult loobumast kriminogeensest kontekstist ja loob või taasloob sidemed ja suhted lapse ning ühiskonna vahel. Rehabilitatsioon ja sotsiaalne kaasamine tähendab anda lastele ja noortele inimestele võimalus, julgustades neid saama kogukonna aktiivseteks liikmeteks, et panustada oma ressursside ja oskustega ning võtta endale ühiskonnas konstruktiivne roll. See on saavutatav rehabilitatsiooniprotsessi vastastikuse olemuse tõttu, mis loob kuuluvustunde ja võimaldab lastel tunda end aktsepteerituna kogukonnas, mille osa nad on.

Spetsialistid ja ametnikud alaealisi käsitlevas õigussüsteemis pakuvad olulist tuge lapse rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamisele. Nende pühendumine last ümbrisevate sotsiaalse toe võrgustike, toetuspunktide ja positiivsete suhete (taas)loomisele on hädavajalik alates ajast, kui laps alustab karistuse kandmist, kuni lapse täieliku rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamiseni.

Veelgi enam, uurimistulemused näitavad, et alaealiste õigussüsteemis on ülesindatud sotsiaalselt marginaliseeritud ja kõrvalejätud lapsed, kellel on piiratud võimalused saada kasu sotsiaalkaitse teenustest.⁵⁷ Seadusega vastuolus lapsed on eelnevalt sageli kogunud sotsiaalset ja kultuurilist isolatsiooni, vaeseid elamistingimusi ja piiratud sotsiaalse heaolu teenuseid. Nagu on märkinud ÜRO Lapse Õiguste Komitee, on olemas risk, et alaealiste õigussüsteem esineb ise struktuurse või *de facto* diskrimineerimise osa ja võimendajana.⁵⁸ Teatud määral on faktilise diskrimineerimise mustrid loodud poliitilise planeerimise ja rakendamise vasturääkivustest.⁵⁹

Teatud gruppi kuuluvate laste marginaliseerumise ja kõrvalejäämise risk on alaealiste kinnipidamiskeskustes sama reaalne kui kogukondades. Mõned TWELVE aruteludes osalenud lapsed ja spetsialistid märkisid, et alaealisi käsitlevas õigussüsteemis järgitakse harva adekvaatselt eri sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvate laste huve. Näiteks migrantide taustaga vähemuste ja sooaspektide puhul ei ole alati arvestatud iga lapse spetsiifiliste vajaduste ja õigustega.⁶⁰

57 Vt teiste hulgas: Joint report of the Office of the High Commissioner for Human Rights, the United Nations Office on Drugs and Crime and the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children on prevention of and responses to violence against children within the juvenile justice system, 27 June 2012, A/HRC/21/25: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A-HRC-21_25_EN.pdf mis kinnitab, et: "on grupp lapsi, kes seal ei peaks olema ja kellele tuleks pakkuda asjakohaseid hooldus- ja eestkosteteenuseid. Siia tuleb arvata vaimse tervise probleemidega lapsed, narkoprobleemidega lapsed, hooldust ja kaitset vajavad lapsed ning saatjata lapsed. Nende laste kriminaalõigussüsteemist väljajätmisel väheneb selgelt nende vastu suunatud vägivalla võimalus." (par. 16).

58 Väljendiga "diskrimineerimine de facto" (de facto discrimination) mõeldakse siinkohal "vähemusgruppi sotsiaalset seisundit" (the social condition of minority group). Vt: L. Re, Structural discrimination and color-blindness in United States and European prison systems, in *Jura Gentium*, 2007: <http://www.juragentium.org/forum/race/en/re.htm>.

59 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10, 2007, Children's rights in juvenile justice, cit., par. 6.

60 Vt: UN Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Children in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice adopted by the General Assembly in 2014, A/RES/68/189: http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Model_Strategies_violence_children.pdf [kasutatud 17.02.2016].

Itaalia kinnipidamiskeskuses spetsialistidega läbiviidud fookusgrupi arutelust tuli välja, et mõned lapsed peavad kinnipidamiskeskust paremaks kohaks võrreldes sellega, kus nad varem elasid. Eriti avaldasid niisugust arvamust need lapsed, kes on varem perekonnas või kogukonnas kogenud vägivalda. Mõned lapsed on kogenud süstemaatiliselt võimalustest ja õigustest ilmajätmist, mis on tekitanud sotsiaalse isolatsiooni tunde. Sellepärast, nagu sama asutuse psühholoog märkis, „võivad mõnikord lapsed tahta siia, vanglasse jääda“. See väide väljendab paradoksaalset situatsiooni: laps kaotab oma vabaduse, aga siiski eelistab kinnipidamiskeskust kindlama kohana, võrreldes „väljas“ olevaga. See tuleneb sellest, et lapsel puuduvad positiivsed ja toetavad tugipunktid kogukonnas ning kogukonnal ei ole õnnestunud kindlustada sotsiaalset kaasamist, turvatunnet ja lapse arengut, eriti marginaliseeritud ja väljajäetud grupis, ning on võimetu pakkuma lastele elulisi perspektiive.⁶¹

Need vaatlused viivad laiemale arutelule kogukonna rollist, mis suudab võimaldada lastele ja noortele selle osaks saada, olenemata rahvusest, sotsiaalsest, kultuurilisest või religioosest taustast või staatusest. Kogukondade arusaamisele jõudmine osaluse tähtsusest aitaks aktiveerida ühiskonna kaitsvat ja jõustavat funktsiooni ning kindlustaks lastele ja noortele hoolitsuse ja tähelepanu, nagu ka konkreetsed tulevikuväljavaated. See kõik on hädavajalik seadusega vastuolus olnud laste rehabilitatsiooni protsessi toetamisel.

61 TWELVE projekti aruteludes osalenute kommentaarid: Consultation, Pontremoli, Italy, 9 December 2015, internal report. Vt ka: R. Rosolini, *Minori immigrati in istituto penale. Proposte educative ispirate al principio dell'ibridazione culturale*, in *Minori e Giustizia*, 3-4, 2002, p. 150.

6. OSALUS PRAKTIKAS: LAPSE TÄHENDSRIKKA OSALUSE TEED

Selles osas esitatakse juhised, kuidas praktiliselt edendada ja võimaldada karistust kandvate laste osalust tähendusrikkal ja efektiivsel viisil. Siin järgitakse Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaari nr 12 „Lapse õigusest olla ärakuulatud“ väljatöötatud juhiste struktuuri. Üldkommentaaris kirjeldatakse laste kuulamisel ja teistes osaluse kontekstides vajalikke võtmepõhimõtteid (Vt kast 8).⁶²

Järgnevad praktilised näidised põhinevad TWELVE projektis osalenud spetsialistide ja ametnike jagatud näidetest ja soovitustest. Neid ei tule võtta kui universaalseid ja ammendavaid. Nende rakendamine sõltub riigi alaealisi käsitleva (karistus)õigussüsteemi, kinnipidamisasutuse või alternatiivmeetme korralduse spetsiifilisest kontekstist ja asjassepuutuvate laste olukorrast ja vajadustest. Selles osas esitatud juhised võivad olla kasuks detailsemate ja kontekstispetsiifilisemate tööriistade arendamisel.

LAPSE EFEKTIIVSE JA TÄHENDSRIKKA OSALUSE VÕTMEPÕHIMÕTTED⁶³

Oma Üldkommentaaris nr 12 „Lapse õigusest olla ärakuulatud“ soovitas Lapse Õiguste Komitee lapse efektiivse ja tähendusriikka osaluse jaoks silmas pidada järgmisi tingimusi:

<i>A. Läbipaistev ja informatiivne</i>	<i>B. Vabatahtlik</i>	<i>C. Austav</i>
<i>D. Asjakohane</i>	<i>E. Lapsesõbralik</i>	<i>F. Kaasav</i>
<i>G. Toetatud koolitustega</i>	<i>H. Turvaline ja riskitundlik</i>	<i>I. Arusaadav</i>

KAST NR 8

62 Vt: Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, United Nations, 2009, par. 134, lett a – i.

63 Vt viidet 57.

VÕTMEETINGIMUSED KARISTUST KANDVATE LASTE EFEKTIIVSEKS JA TÄHENDUSRIKKAKS OSALUSEKS

» A. OSALUS PEAB OLEMA LÄBIPAISTEV JA INFORMATIIVNE

varustades last infoga selle protsessi kohta ja tema osaluse eesmärgist lapsele arusaadavas keeles, pidades silmas laste mitmekesisust, soospekte ja teisi individuaalseid vajadusi.

Osalemine mistahes kohtu- või administratiivtoimingus saab olla ainult siis tähendusrikas ja efektiivne, kui laps on protseduurist informeeritud, teadlik selle eesmärgist ning mõistab protsessi ja enda osaluse tagajärgi. Sellel eesmärgil on oluline võimaldada lapsel küsida, saada ja edastada infot, kasutades lapsele tuttavat sõnavara ja kergesti arusaadavat keelt ning arvestada lapse sotsiaal-kultuurilise taustaga. Kõik protseduuri ja otsuse tegemise sammud peavad olema läbipaistvad, võimaldades lapsel või tema seaduslikul esindajal aru saada ja üle vaadata ettevõetud sammud, et nõuda selgitamist või seadustega põhjendamist, kus see on kohane. Läbipaistvus on ka eelduseks lapse nõudele otsus uuesti läbi vaadata või seda apelleerida. Tehniline keel ja terminoloogia, keerulised protseduurid ja formaalsused, mis on kriminaal- või karistusseaduse poolt ette kirjutatud, teevad lastele sageli keeruliseks enda seaduslikust olukorrast arusaamise, mis võib vähendada nende võimalusi efektiivselt osaleda.

”

„Tema [kinnipidamiskeskusesse paigutatud poiss] kogemuses ei olnud juriidilised esindajad temaga ei efektiivsed ega lahked. Kõigepealt ei võtnud kohtunik arvesse kirja, mille ta oli kirjutanud. Samuti oli kaasatud kaks erinevat advokaati, kellest esimene ei paistnud isegi tema asja vastu huvi tundvat [...]. Talle määrati uus advokaat, kes oli palju efektiivsem ja sõbralikum. Ta kuuleb uuest advokaadist iga nädal ja advokaat teeb kindlaks, et ta on hästi informeeritud ja saab värsket infot ja et ta teab tulevikuvõimalusi.“

KINNIPIDAMISKESKUSESSE
PAIGUTATUD LAPS,
BELGIA

- » On oluline anda lapsele **kogu asjassepuutuv info tema seadusliku olukorraga seoses** ja arutada temaga kõiki tegutsemisvõimalusi, mida saab ette võtta, nagu näiteks asendada vangistus karistusega väljaspool kinnipidamisasutust. Selleks on tähtis pakkuda lapsele ka vahendid, et mõista alaealisi käsitlevat õigussüsteemi ja vastavaid seadusi, näiteks kasutades kergesti loetavaid raamatuid ja illustreeritud infomaterjale.
- » Alaealiste kinnipidamiskeskusesse või alternatiivmeetme asutusse saabumisel tuleb lapsele anda asutuse sisekorrareeglid koos infoga nende õiguste ja kohustuste kohta. Tõlkeabi või sisu selgitamine tuleb võimaldada lastele, kes kohalikku keelt ei valda. Lapsel peab olema võimalus esitada küsimusi ja saada selgitusi nende reeglite kohta.
- » Läbipaistvuse jaoks on vaja ka **dokumenteerida kõik last puudutavad asjakohased protsessid**, nagu näiteks ülekuulamine või nõupidamine lapsega tema individuaalse kasvatuskava üle. Otsustamisprotsesside puhul on vaja dokumenteerida, kuidas last informeeriti, kuidas lapse arvamusi kuulati ja arvesse võeti ja kuidas neid kaaluti teiste arvamuste ja huvidega seoses. Lapsel peab olema võimalus neile dokumentidele ligi pääseda kas otse või esindaja kaudu.

» B. OSALUS PEAB OLEMA VABATAHTLIK lapse vaba ja tähendusrikka kaasamise abil.

Karistust kandvate laste võimalus osaleda eri tüüpi tegevustes on tähtis nende personaalse arengu ja rehabilitatsiooni jaoks.

Tegevused võivad olla kohustuslikud või vabatahtlikud, nagu kutsekoolitus, sport ja puhkus, kunstid, esinemine ja kultuurikursused. Mõned tegevused on kohustuslikud, kuna need on asendamatud tervise ja heaolu ning lapse rehabilitatsiooni jaoks. Tähtis on kindlustada nende reaalne kasu ja tulemus, mille jaoks on oluline asjassepuutuvate lastega nende tegevuste läbiarutamine. Sellegipoolest võib vabatahtlik osalemine sattuda ohtu, kui lapsed kardavad, et nende arvamuse avaldamisel võivad olla negatiivsed tagajärjed, näiteks kui aramus on mittenõustuv.

”

„PYPI-s [riiklik lastekaitse asutus] kavandatud kasvatusprojekt [individuaalne plaan], nagu kursused, sportimine jmt, on kohustuslikud ja kui laps keeldub osalemast, siis enamasti võetakse seda kui põhjust karistamiseks. Meie arvates on osalemise kohustuslikuks tegemine osaluse põhimõtte vastu, sest see peab olema vabatahtlik.“

TWELVE RAPORT,
BELGIA

„Mulle meeldiks, kui nad arvestaksid rohkem meie pakutud ideedega, näiteks sportimine väljas, mitte palaval ajal siseruumis.“

LAPS KINNIPIDAMISKESKUSES,
BELGIA

- » Alaealisi käsitlevas õigussüsteemis tegutsevad spetsialistid ja ametnikud peaksid **hindama terviklikul ja individuaalsel põhjal laste „head kontakti“ ja edenemist rehabilitatsioonis ning sotsiaalses kaasamises**. Sellel eesmärgil peaks iga lapse otsuseid ja käitumist hindama lapse individuaalse olukorra, arvamuste ja vajaduste perspektiivis. Tuleks vältida üldistatud järeldusi, näiteks kui lapsed ei ole osalenud kinnipidamiskeskuse või alternatiivmeetmete asutuse tegevustes, ei saa seda hinnata automaatselt negatiivsena, vaid tuleks uurida, mõistmaks lapse mitteosalemise motiive.
- » Kinnipidamiskeskused ja alternatiivmeetmete asutused peaksid pakkuma lastele **hästi kaalutletud tegevusi**, kindlustades nende osalemise, jättes neile ka teatud määral valikuid seoses sportimise, vaba aja ja puhkusega ning kutseõppe ja muu koolituse või tööga. Lapse arvamusi peaks kuulama ja arvestama, kui otsustatakse neile võimaldatavate tegevuste valiku üle.

» C. OSALUS PEAB OLEMA RESPEKTEERITUD lapse arvamusi väärtustades.

Vastavalt ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni artiklile 40 on seadusest üle astunud lapsel õigus olla koheldud lapse väarikustunnet arendavate meetoditega kooskõlas. Lapse kohtlemine peaks tugevdama tema austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu. Tuleb arvestada lapse vanuse ja lapse taastintegreerimise koguprotsessi eesmärgiga.⁶⁴

Kasulik on lastega nõu pidada, et hinnata nende arvamusi neile pakutavate tegevuste kohta ja paremini mõista nende tegevuste tegelikku mõju. Laste mõtete ja soovitude ärakuulamine aitab kavandada nende vajadustele ja huvidele suunatud tegevusi ning parandada laste jaoks nii vahetuid kui pikemaajalisi positiivseid tulemusi. TWELVE projekti raames läbiviidud nõupidamised tõid välja, et karistust kandvad lapsed tunnevad sageli, et nende arvamust ei kuulata või arvestata ja sageli isegi ei küsita.

64 Lapse Õiguste Konventsiooni artikkel 40 (1): <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx> [kasutatud 17.02.2016].

„Ma tunnen, et minu tegevused ja reeglid on mulle peale surutud ja minult ei küsita midagi. Räpi õpituba organiseeriti noorukite soovil, aga see tühistati liiga halva keelekasutuse pärast.“

LAPS KINNIPIDAMISKESKUSES,
BELGIA

„Meie soovitud räpi õpituba tühistati rohkete solvangute tõttu. See on naeruväärne, sest meis on palju alla surutud vihkamist ja see oleks aidanud meil ennast väljendada.“

LAPS KINNIPIDAMISKE
BELGIA

„Iga nädal toimub koosolek; mulle tundub aga, et me ei saa oma päevakorda pakkuda.“

LAPS KINNIPIDAMISKESKUSES,
HISPAANIA

- » Laste osalusõigus tuleb kindlustada **tööriistade ja otsustamises osalemise protsessi** arendamise kaudu, kus laste arvamusi oodatakse, kuulatakse ära ja võetakse arvesse. Eriti karistust kandvad lapsed peavad saama võimaluse osaleda tegevuste planeerimises, kaasa arvatud kinnipidamiskeskuste või alternatiivmeetmeid kasutavate asutuste reeglite ülevaatamises.
- » Kinnipidamiskeskuste või alternatiivmeetmeid kasutavate asutuste juhtkond peab kindlustama lapse õiguse olla ärakuulatud, organiseerides **perioodilisi kohtumisi ja nõupidamisi**. Laste **eneseväljendusõigust** tuleb kindlustada ja innustada loovate meetoditega, nagu teater ja loogastavad tegevused avatud ja usalduslikus õhkkonnas, et olla kindel neile pakutud teenuste ja tegevuste mõttekuses, asjakohasuses ja vastavuses nende individuaalsele olukorrale ja vajadustele.
- » Kinnipidamiskeskuses või alternatiivmeetmeid kasutavas asutuses karistust kandvaid lapsi tuleb julgustada koostama nende enda **ajalehte või muud meediaformaati** kasutades kas kohalikul või riiklikul tasandil kui enda vaadete avaldamise foorumit, kaasates aruteludesse ja kandes ette asjadest, mis neid

huvitavad ja puutuvad neid ümbritsevasse kogukondadesse, pidades silmas nende parimaid huvisid ja julgeoleku kaalutlusi.

- » Kinnipidamiskeskuses või alternatiivmeetmeid kasutavas asutuses tuleb **laste ideid ja ettepanekuid väärtustada, toetada ja rakendada**, kui turvakaalutlused seda ei sega, näiteks varustades lapsi nende lemmikmuusikaga või lubades neid kaasa lüüa toiduvalmistamisel, kui on olemas vastav juhtkonna luba.
  - » On tähtis **arutada lastega olulisi otsuseid**, selgitades, kes võttis otsuse vastu, mis põhjustel, mis reeglite ja alustele tuginedes. Spetsialistid peavad tegema kindlaks, et iga laps mõistab kõnealuste reeglite põhjusi. Oluliste otsuste arutamine võimaldab arvamusevahetust ja see omakorda tõstab teadlikkust lapse arusaamadest ja erivajadustest, mida arvestada. See võib luua aluse uuenduslikeks ja loovateks lahendusteks.
  - » Personali ja karistust kandvate laste vaheliste koosolekutele ja nõupidamistele, kus käsitletavat teemat on eriti sensitiivsed või konfliktid, oleks kasulik kaasata **väline või sõltumatu vahendaja**.
  - » **Anonüümsed meetodid**, nagu küsimustikud, nõupidamised väliste või sõltumatu kogudega võiksid toimuda **regulaarselt, hindamaks pakutud tegevuste** ja teenuste **kvaliteeti** ja kasulikkust. Neid tegevusi võiks arendada koos lastega, et saavutada nende osaluse kõrgem tase.
  - » Karistust kandvaid lapsi tuleb **perioodiliselt ära kuulata, et hinnata nende individuaalse plaani rakendamist**. Nende nõupidamiste tulemusi saab kasutada rakendusplaani täpsustamiseks. Lapse arvamused tuleb ära kuulata ja läbi arutada asjasse kaasatud spetsialistide ja ametnike multidistsiplinaarses grupis, kaasa arvatud sotsiaaltöötaja, advokaat, järelevalvekohtunik ja vnglavalvur, pidades silmas andmekaitset ja konfidentsiaalsuse reegleid.
- » **D. Osalus peab olema asjakohane**, mõttekas ja konkreetse väärtusega nii lapse tänasele päevale kui tulevikule.

Kasvatuse meetmed ja nende määramise viis peavad olema kohandatud konkreetse lapse võimete arendamisele ja sotsiaalsele, majanduslikule ning kultuurilisele kontekstile. Karistust kandvad lapsed tuleb aktiivselt kaasata nende kasvatuskava läbimõtle-misele. Lapse oskuste ja võimete arendamiseks on vaja välja pakkuda sihtotstarbelised tegevused, mis aitavad neil luua oma rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise tee kogukonnas. Ometi ilmnes TWELVE'is osalenud maade nõupidamistel, et sageli ei ole karistust kandvatele lastele planeeritud tegevused seotud laste tegelike huvide ja vajaduste ning kogukondade sotsiaalse eluga. Alaealiste kinnipidamiskeskused ja alternatiivmeetmete asutused on sageli seatud tegutsema kinnistena ja kogukonda-

dest isoleerituna. Eraldatus võib pärssida kontakte ja suhtlemist keskustes asuvate laste ja noorte ning ümbritsevate kogukondade vahel, muutes keerulisemaks laste sotsiaalse taas integreerumise.

„Praktikas tajuvad lapsed, et neisse suhtutakse vaid nende tingimuste ja neile määratud kohtuotsuse järgi. Nad näevad ennast teiste silmade läbi ja neil on probleeme enese piiritlemise ja eneseväärikusega.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
VABATAHTLIK, ITAALIA

„Mis puutub alaealiste kinnipidamiskeskusesse, siis „sisemise“ ja „välise“ vahele on ehitatud sein. On probleeme suhtlemise ja osalemisega seest välja ja väljast sisse. Väljast on väga raske võtta osa sees toimuvatest asjadest. Kodanikuühiskond ei tea midagi sellest, mis tegelikult keskuses sees toimub nii reeglite tõttu kui ka selle tõttu, et palju lihtsam ja mugavam on vähendada osalemist miinimumini.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
VABATAHTLIK, ITAALIA

- » Karistust kandvatel lastel tuleks lubada käia tavakoolis ja jätkata oma endist haridusteed, silmas pidades lapse parimaid huvisid ja relevantseid turvalisuse asjaolusid.⁶⁵
- » Karistust kandvad lapsed saavad kasutada võimalust **osaleda vabatahtlikus töös, kui neid on vastavalt õpetatud ja ettevalmistatud**. See kogemus võib olla kasulik mitmel põhjusel. Esiteks, see aitab hoida kontakti keskust ümbritsevate kogukondadega. Vabatahtlikku töösse kaasamine võimaldab lapsel rikastada oma elukogemust. Teiseks, see aitab lapsel arendada asjakohaseid sotsiaalseid oskusi ja tööalaseid oskusi ning võrgustikku, mis võib osutada kasulikuks pärast vabanemist. Kolmandaks on tähtis kinnitada lapse enesekindlust, andes lapsele teadmise oma oskustest ja sellest, milleks ta on võimeline, ühes vahetu emotsionaalse tasuga.⁶⁶

65 Näiteks Hollandis lubatakse avatud kinnipidamisasutustes (night-time detention facilities) käia noortel päeval tavapärasel moel koolis. Vt: T. Hammarberg, Children and juvenile justice: proposals for improvements, Strasbourg, 2009: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1460021#P67_5249 [kasutatud 18.02.20169].

66 Kogukonna vabatahtlikust tööst kui alternatiivmeetmest vt: T. Hammarberg, Children and juvenile justice: proposals for improvements, Strasbourg, 2009: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1460021#P67_5249, par. 5.4.

- » Kui lapsed on vastavalt koolitatud, võib neile anda ka võimaluse teha tasulist tööd kinnipidamiskeskuses, turvakodus või ümbritsevas kogukonnas, et julgustada ja toetada nende sotsiaalset reintegratsiooni. Töökogemus annab lapsele võimaluse kasutada on oskusi; annab lapsele majanduslikku tulu; rikastab nende õppekava; võimaldab jätkata ka pärast vabanemist, toetades nende sotsiaalset reintegratsiooni ja esindades olulist kuritegevuse ennetusvahendit.⁶⁷
- » Alaealiste õigussüsteem peaks olema tugevalt orienteeritud taastava õiguse lähenemisele, mis on rohkem osalusele avatud. See lähenemine mõjuks ka kohtujärgses faasis.

ÜRO NARKOOTIKUMIDE JA KURITEGEVUSE BÜROO JÄRGI:

„Taastav protsess on igasugune protsess, milles ohver ja kurjategija ning, kus see on asjakohane, iga kuriteost mõjutatud isik või kogukonnaliige, osalevad aktiivselt üheskoos kuriteost tõusetunud asjaolude lahendamises, tavaliselt koos abistajaga.“⁶⁸

„Taastava õiguse eesmärgid:

- Taastada kogukonnas kord ja rahu ning parandada kannatada saanud suhted
- Mõista kuritegelik käitumine hukka kui vastuvõetamatu ja taas kinnitada kogukonna väärtusi
- Toetada ohvreid, neid julgustades, võimaldades neil osaleda ja vastata nende vajadustele
- Julgustada kõiki asjaga seotud osapooli, eriti seaduserikkujaid, vastutust võtma
- Määratleda taastavad, oodatavad tulemused
- Vältida retsidiivsust, julgustades iga seaduserikkuja muutumist ja juhendades nende kogukonnaga taas integreerumist.⁶⁹

UNODC
Handbook on Restorative Justice Programme
New York, 2006

KAST NR 9

67 Vt: United Nations Office on Drugs and Crime, Justice in matters involving children in conflict with the law model law on juvenile justice and related commentary, United Nations, 2013, Article 66 – Work opportunities, available at https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Justice_Matters_Involving-Web_version.pdf [kasutatud 17.02.2016].

68 United Nations Office on Drugs and Crime, Handbook on restorative Justice Programme, New York, 2006, p. 6, available at https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf [kasutatud 18.02.2016].

69 United Nations Office on Drugs and Crime, Handbook on restorative Justice Programme, New York, 2006, p. 10, available at https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf [kasutatud 18.02.2016].

- » Kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes on oluline välja töötada **individuaalsed plaanid** tihedas koostöös lapse, vastutava sotsiaaltöötaja ja kasvatajaga ning perekonna ja hooldaja või seadusliku esindaja kaasamisega, kus see on võimalik. Need plaanid tuleb koostada tervikliku, õigustel põhineva lähenemisega ja lapse sotsiaalse reintegratsiooni ning arengu orientatsiooniga.
- » Tuleb võtta meetmed lapse sotsiaalse konteksti ja ümbritseva kogukonna kaasatõmbamiseks kinnipidamiskeskuse või alternatiivmeetmete asutuse tegevustesse. Lapse perekonnaliikmed, kaaslased, era- ja avalikud ühendused, vabatahtlike organisatsioonid ja teised lapse sotsiaalse toetamise võrgustikule vastavad isikud võivad tähelepanuväärselt toetada lapse rehabilitatsiooni ja sotsiaalset integratsiooni.⁷⁰ Nende kaasatõmbamine nõuab hoolikat riski ja taluvuse hindamist, et kindlustada sotsiaälvõrgustiku toetavate jõudude mobiliseerimine, samal ajal välja selgitades ja maandades riskid, kaasa arvatud kuritarvitamise risk. Nende kaasamine on tähtis ka kauemaks kui karistuse aeg, et jätkuks toetus lapse arengule kuni täiskasvanuks saamise ja iseseisva eluni pärast vabanemist.
- » Kinnipidamiskeskused ja alternatiivasutused ei tohiks asuda eraldatud kohas ehk kogukonnast isoleeritult. Nad peavad võimaldama kontakti perekonna, kaaslaste ja teiste sotsiaalsete osalejatega, kes võivad aidata ja toetada last keskkuses asumise ajal ja ka pärast vabanemist.
- » Valides kinnipidamiskeskust või muud asutust või kui laps viiakse üle teise keskusse või alternatiivasutusse, ei tohiks teda ilma jätta perekonna kontekstist, mis võib olla abiks tema tulevasel taas integreerumisel.⁷¹
- » Lapsele tuleb anda nõustamist, et valmistada teda ette vabanemise ja sellele järgneva ajaks, kaasa arvatud nende kaaslaste tugi, kelle siire ja integreerumine ühiskonda on olnud edukas.⁷²

70 Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures, 5 November 2008, arts. 83 and 104.5.

71 Vt: Recommendation of the Committee of Ministers, CM/Rec (2008)11, on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, cit., par. 58.

72 Vt: Hammarberg T., Children and juvenile justice: proposals for improvements, Strasbourg, 2009: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1460021#P67_5249

» **E. OSALUS PEAB OLEMA LAPSESÕBRALIK,**
kohandatud lapse tegelikele vajadustele ja õigustele ning suunatud tema parimatele huvidele.⁷³

Kinnipidamiskeskuses või alternatiivmeetmete asutuses kohaldatud meetmete puhul peavad olema respektieritud ja tagatud keskuses või asutuses viibiva lapse inimõigused täielikult. Meetmed peavad olema suunatud karistust kandva lapse vajadustele, pidades silmas iga lapse parimaid huve. Tegelikuses on väljakutseks kindlustada, et meetmed ja tingimused oleksid lapsesõbralikud ja õigustel põhinevad, nagu tõestasid TWELVE projekti partnerite konsultatsioonid igal vastaval maal. Korduvalt tõusis isoleerimise teema, mida kasutati kinnipidamiskeskustes kui distsiplineerimismeedet. Isoleerimine (üksikvangistus) on raskelt vastuolus lapse osalusõiguse ja tema inimõiguste ning vajadustega pikaajaliseks arenguks ja rehabilitatsiooniks (Vt kast 10).

LASTE ÜKSIVANGISTUSE KEELAMINE

ÜRO eriraport piinamise kohta defineerib üksikvangistuse kui „režiimi, kus vangi hoitakse teistest eraldatuna (välja arvatud valvurid) vähemalt 22 tundi päevas“ ja kutsutakse valitsusi üles keelama selle praktiseerimine.⁷⁴

Vastavalt ÜRO eriraportile piinamise kohta, on üksikvangistus julm, ebahumaanne ja alandav kohtlemine ja mõnedel juhtudel piinamine.

ÜRO Lapse Õiguste Komitee on soovitanud üksikvangistust laste puhul mitte kasutada.⁷⁵

Euroopa Nõukogu Kommentaar Euroopa reeglites alaealiste seaduserikkujatele kohaldatavate sanktsioonidele või meetmete kohta väidab: „Igasugune vägivald inimväärikuse vastu tuleb keelata. [...] üksikvangistus, alaealiste ilmajätmine sotsiaalsetest kontaktidest on näited, mida tuleb vältida.“⁷⁶

KAST NR 10

73 Council of Europe, Guidelines on Child Friendly Justice, adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197> [kasutatud 12.02.2016], (e.k.Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta, vt: <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/10/juhis.pdf>) määratleb "lapsesõbraliku õigusemõistmist kui "õigussüsteeme, mis garanteerivad kõikide laste õiguste austamise ja efektiivse rakendamise kõrgeimal saavutataval tasemel, pidades silmas allpool loetletud põhimõtteid ja võttes arvesse lapse küpsuseastet ja arusaamist ning juhtumi asjaolusid. Eriti see õigusemõistmine, mis on kättesaadav, eakohane, viivitamatu, hoolikas, lapse õigustele ja vajadustele kohandatud ja fokuseeritud, lapse õigusi austav, kaasa arvatud õigusprotsessi käigus osaleda ja mõista toiminguid, austades era- ja perekonnaelu, puutumatus ja väärikust (II Definition, c.).

74 Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Interim Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 77, U.N. Doc. A/66/268 (August 5, 2011) (by Juan Mendez): <http://solitaryconfinement.org/uploads/SpecRapTortureAug2011.pdf> [kasutatud 18.02.2016]

75 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, cit., par. 89.

76 Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, Council of Europe, 2008, rule 7, CM(2008)128 addendum 1 http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/Commentary_Rec_2008_11E.pdf [kasutatud 18.02.2016].

”

„Siin saab lapsi isoleerida 15 päevaks. [...] Siin on isoleerimine tavapärase.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
VABATAHTLIK, ITAALIA

”

„Oma teise siinviibimise ajal oli O.-l [...] sageli probleeme tuutoritega, mis viis range karistamiseni, nagu 18-päevased perioodid isolatsioonis oma toas. Selle meetme raames, mida võib pidada karistavaks, mitte kasvatuslikuks, sunniti noorukit istuma oma toas üksi kella 7st hommikul kuni 9ni õhtul ilma madratsita ja mingi tegevuseta, esimestel päevadel isegi ilma raamatuta. Tuutorid pidid noorukit iga kahe tunni järel kontrollima, aga kõik, mida nad tegid, oli kiire pilguheit üle ukse tuppä, O.-le midagi ütlemata [...] Psühholoogidele vastavalt on tuutorite võimu kuritarvitamine vahendite ja koolituse puudumise tagajärg ühes konfliktis transformeerumisega. Suutmata vastata noore „mässaja“ käitumisele, kipuvad tuutorid valima kõige lihtsama võimaluse, panna isik luku taha, lõpetades temaga rääkimise ja andmata talle võimalust oma õigusi kasutada.“

RIIKLIKU NOORTE KAITSE
ASUTUSE PSÜHHOLOOG, BELGIA

”

„Meie tahaks, et meie pesemisruumile pandaks üks ette ...“

LAPS ALAEALISTE
KINNIPIDAMISKESKUSES, ITAALIA

”

„Ma tõesti tahaks saada normaalset ust (mitte riiviga metallist turvaust) vähemalt ühiselamu tubadel“

LAPS ALAEALISTE
KINNIPIDAMISKESKUSES, ITAALIA

- » Tuleks sisse seada eri kohtute või kohturuumidega, seadusega vastuolus lastele ja noortele asjakohaselt pühendatud spetsiifiliste protseduuride ja institutsioonidega **eraldi õigussüsteem**.⁷⁷
- » Juhtumi **istungeid** peaks pidama sama kohtunik ja need tuleb **kohandada lapse vanusele ning tähelepanuvõimele**.⁷⁸
- » Kõik asjasse puutuvad spetsialistid peaksid seadusega vastuolus lapse puhul pühendama **enam ruumi dialoogile** lapsega, rääkides temaga asjakohaselt ja adekvaatselt.
- » Tähtis on **luua eraldi ruumid** kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes, kus laps ja tema külalised, kaasa arvatud õigusala spetsialistid, saavad omavahel vestelda. Selle ruumis peab olema garanteeritud privaatsus, lapse jaoks adekvaatne keskkond ja psühholoogiline eraldatus rõhuvatest ja pärssivatest ruumidest.
- » **Laste kiindumusvajadusse** tuleks kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes suhtuda piisava **taktitundega**, näiteks andes lastele võimaluse külastada oma kodu, lubada lemmikloomi, pidades alati silmas lapse parimaid huve, aga hoolitsedes ka turvalisuse ja ohutuse eest.
- » **Karistust kandva lapse ja noore privaatsust** tuleb austada ja kaitsta, pidades silmas vajalikku turvalisust, näiteks garanteerides privaatsuse pesemisruumides, samas ka kindlustades iga lapse jaoks pesemisruumi turvalise kasutamise.
- » Kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes tuleks kindlustada **piisav ruum tegevusteks nii väljas kui siseruumides**, aitamaks lastel täiustada oma sotsiaalseid ja suhtlemisoskusi ning leevendada pingeid.
- » **Karistust kandvatele tüdrukutele, kes on noored emad**, tuleks garanteerida sobilikud kohad, kus nende lastel oleks juurdepääs mänguväljakutele ja neile sobivatele vahenditele kasvataja või muu vastava personali juhendamisel.⁷⁹

77 Guidelines on Child-friendly Justice, Luxembourg, 2012, par. 63: "Seadusega vastuoluliseks laste jaoks tuleks võimaluse korral luua spetsialiseeritud kohtud (või kohtukojad), menetlused ja institutsioonid. See võib hõlmata spetsialiseeritud osakondade loomist politsei, kohtuasutuse ja prokuratuuri juures." Rõhutati, et kuigi mõned Euroopa Nõukogu liikmesriigid arvavad, et laps võib teatud juhtudel pidada vangistuses koos täiskasvanutega (mis võiks näiteks toetada vanemate külastusi), sätestab konventsiooni artikkel 37 selgelt, et: „laps, kellel on võetud vabadus, tuleb paigutada täiskasvanutest eraldi, kui lapse parimate huvide tõttu ei tuleks teha teisiti.“ (lett. c).

78 Council of Europe, Guidelines on Child-friendly Justice, cit., 2010, par. 66-67.

79 Vt: Bangkok Rules, United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders, 2010, Part III Pregnant women, breastfeeding mothers and mothers with children in prison (rules 48-52):http://www.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/06/United_Nations_Rules_for_the_Treatment_of_Women_Prisoners_and_Non-custodial_Measures_for_Women_Offenders_the_Bangkok_Rules.pdf [kasutatud 18.02.2016]

- » **F. Osalus olgu kaasav**, arvestades sotsiaal-kultuurilist mõõdet ja kõiki kõrvalejätmise, marginaliseerimise ning diskrimineerimise vorme, mis mõjutavad last, kaasa arvatud struktuurse diskrimineerimise kontekst.⁸⁰

Alaealiste õigussüsteemi meetmed peavad juhinduma mittediskrimineerimise põhimõttest, nagu kinnitatakse ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni artiklis 2. Õigus mittediskrimineerimisele on tugevalt väljendatud ka rahvusvahelistes, Euroopa ja riikide seadustes. Mittediskrimineerimise kinnitamine praktikas ei tähenda, et kõiki lapsi koheldakse sama moodi. Mõnedel juhtudel on eriti nõutav lapse individuaalse olukorra ja tausta arvesse võtmine, positiivne ja jaatav tegutsemine, et takistada diskrimineerimist, marginaliseerimist või kõrvalejätmist ning arendada sotsiaalset kaasatust. Alaealisi käsitleva õiguse kontekstis peaks asjakohaselt silmas pidama lapse rahvuslikku, sotsiaalset ja kultuurilist tausta ning tema perekonda, usku, keelt, sugu ja sooidentiteeti ning kuulumist vähemusgruppi nii siis, kui laps kannab karistust kui ka rehabilitatsiooni faasis.

„Lapsi ei ole haaratud tegevustesse, mis võimaldaks neil üles ehitada midagi väljaspoolset või integreeruda pärast keskusest lahkumist; või tegevustesse, mille eesmärk oleks võimaldada neile paremat elu, kui see, mis oli enne keskusesse saabumist. Kohaste või kohastena näivate tegevuste hulk on võimaldatud ainult keskuses viibimise ajaks.

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
VABATAHTLIK, ITAALIA

„Mulle pakuti võimalust juhtida kultuuriüritust õpetaja juhendamisel, et tutvustada kinnipeetavate noorukite päritolumaa kultuuri. Nad esitlesid oma maad ja kultuuri teistele noorukitele.“

LAPS ALAEALISTE
KINNIPIDAMISKESKUSES, BELGIA

80 See osa viitab eriti haavatavast kontekstist pärit lastele. Täpsemalt, the Committee on the Rights of the Child, General Comment No.7 Implementing child rights in early childhood, CRC/C/GC/7, United Nations, 2005 kinnitab: "Noored lapsed on eriti haavatavad, kui neid kahjustavad usaldamatud ja ebakindlad suhted vanemate või hooldajatega või kasvamine ülimalt vaesuses ja ilmajäetuses või ümbritsetuna konfliktidest ja vägivallast või põgenikena kodust eemal olek või muud nende heaolu kahjustavad asjaolud." (par. 36).

- » Kvalifitseeritud kultuurivahendajate aktiivne kaasamine võib olla oluline, toetamiseks spetsialistide ja ametnike ning eri rahvusest, kultuurist ja vähemuse taustaga laste vahelist kommunikatsiooni. Kultuurivahendajad võivad toetada mõtestatud dialoogi, aidata ära hoida mittemõistmist ja vältida seeläbi erineva taustaga laste marginaliseerimist, eemale jätmist või stigmatiseerimist.
- » On tähtis anda lastele oma religiooni praktiseerimise võimalus, sobiva koha tekitamisega, religioonist tuleneva spetsiaalse toitumise võimaldamisega ning aidates olla kontaktis sama rahvuse, keele, kultuuri või religiooniga kohaliku kogukonnaga.
- » On vaja töötada välja **alternatiivsed meetmed, mis ei tõrjuks kõrvale erineva taustaga lapsi või suurendaks nende marginaliseeritust** majanduslikul, sotsiaalsel või kultuurilisel alusel. Mõnel puhul, näiteks mittekodanikust või immigrantide või vähemuse taustaga lastel ei ole võimalik kasutada riigi seaduste alusel pakutud meetmeid nende perekonna ja sotsiaalvõrgustike toetuse puudumise tõttu.
- » Kinnipidamiskeskused ja alternatiivmeetmete asutused peavad olema **hästi sisustatud, et anda abi füüsilise või vaimse puudega lastele**.⁸¹
- » **Kultuuride vahelisi töötube** tuleks korraldada kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes looval ja külgetõmbaval moel, et julgustada lapsi ja noori ning lasta neil väljendada oma eri kultuuri- ja rahvusidentiteeti ja jagada oma kogemusi ning uskumusi, kaasates võimalusel ka välist kogukonda.
- » Kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes tuleks innustada aktiivset eri rahvusest, kultuuri-, religiooni- või muu taustaga spetsialistide, ametnike ja vabatahtlike kaasamist kultuurivahendajatena või muid **immigrandi või vähemuse taustaga spetsialiste ja vabatahtlikke**.

- » **G. OSALUS PEAB OLEMA TOETATUD KOOLITUSTEGA**, mis on kohustuslikud, pidevad ja tööga seotud, toetades multidistsiplinaarset ja valdkondade vahelist koostööd.

Koolitus on põhiline alaealisi käsitleva õigussüsteemi spetsialistide ja ametnike mõjutaja laste õiguste tunnetamisel, kaasa arvatud laste osalusõigus. Spetsialistidel ja ametnikel on sageli nende volitustele vastav kvalifikatsioon aspektides nagu turvalisus, kasvatus, juriidiline esindamine või sotsiaalteenused.

81 Vt: Mental Disability Advocacy Center, Access to Justice for Children with Mental Disabilities International Standards and Findings from Ten EU Member States, 2015: http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_justice_children_ws2_standards_and_findings_english.pdf, kinnitab: "... üle Euroopa on vaimse puudega lapsed [...] proportsionaalselt ülesindatud kaebealustena alaealisi käsitlevas õigussüsteemis" (p. 7) [kasutatud 18.02.2016].

Kuna need volitused on alaealisi käsitlevas õigussüsteemis põhilised, vastab neist igaüks vaid mõnele spetsiifilisele lapse olukorra ja vajaduste aspektile. Omandamiseks lapse olukorrast ja vajadustest terviklikum arusaam, peavad kõik tegelased suhtlema ja tegema koostööd. Multidistsiplinaarse ja valdkondade vahelise koostöö saavutamiseks alaealisi käsitlevas õigussüsteemis on vaja ühendada eri spetsialistide ja ametnike oskused ning võimaldada enam koordineeritud teenuseid asjaspepuutuvate laste toetamiseks. Multidistsiplinaarne ja valdkondade vaheline koostöö võib toetada ka laste osalust, kuulates ära tema arvamuse ning võttes seda arvesse. Lastepikaajalise arengu ja rehabilitatsiooni toetamine nõuab ka head koostööd kinnipidamiskeskuste ja alternatiivmeetmete asutuste töötajate ning laste kodukogukonnas töötavate teenuse pakkujate vahel.

Alaealisi käsitlevas õigussüsteemis lastega ja laste jaoks töötavad spetsialistid ja ametnikud vajavad koolitusvõimalusi, kaasa arvatud kutse- ja akadeemiline ning tööjuures toimuv koolitus. Laste ja alaealiste õigusega seotud riiklikud ja rahvusvahelised standardid on olulised elemendid, mis peaksid kuuluma standardõppekavadesse ja täienduskoolitusse. Nimekirjas peaks olema lapsetundlik kommunikatsioon, lapse osalust toetavad tööriistad ja meetodid. Lisaks on vaja erikoolitust tugevdamiseks arusaama multidistsiplinaarsuse ja asjaosaliste vahelise koostöö kasust ning selle teostamisest praktikas nii spetsialistidele, ametnikele kui ka lastele.

„Me töötame kinnipidamiskeskuses lapsevanematega, aga vaja oleks nendega töötada väljaspool keskust. Meie keskus rakendab õigusalseid meetmeid ja kogukonnatöö vastab alaealiste õigussüsteemi teisele jaotusele.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
SPETSIALIST, HISPAANIA

- » Tuleb ergutada **multidistsiplinaarsete meeskondade loomist ja valdkondade vahelist koostööd**, kaasa arvatud vastav koolitus.⁸²
- » Oluline on organiseerida **regulaarseid koosolekuid** asjasse puutuvate spetsialistide ja ametnikega, kaasates lapsi, et kindlustada efektiivne koostöö ja infovahetus, jälgides hoolikalt konfidentsiaalsuse ja andmekaitse nõudeid.⁸³

82 Vt: European Union Agency for Fundamental Rights, Child-friendly justice, Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States, Publications Office of the European Union, 2015, pp. 97 ss and 109 ss.; vt ka Council of Europe, Committee of Ministers, Guidelines on child-friendly justice, Section IV A 4 and 5, adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197> [kasutatud 17.02.2016].

83 Vt: LÖK artiklid 16 ja 40 (2) (b); Vt Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaari nr 10 "Lapse õigused alaealisi käsitlevas õigussüsteemis", par. 66, mis ütleb: "Õigus privaatsusele (art 16) nõuab, et kõik spetsialistid või muu pädev institutsioon, kes on seotud kohtu poolt määratud meetmete rakendamise, peab säilitama lapse tuvastamist võimaldava info konfidentsiaalsena oma kõikide väliste kontaktide puhul. Veel enam, õigus privaatsusele tähendab ka, et laps-seaduserikkuja toimikud tuleb hoida rangelt konfidentsiaalsetena ja kättesaamatutena kolmandatele isikutele, välja arvatud need, kes on otseselt seotud asja uurimise ja lahendamise ning selle juhtimisega" (par. 66).

- » Tähtis on suurendada **koosolekute** pidamise võimalusi, eriti **kinniste asutuste valvurite ja kasvatajate vahel**, et jagada kogemusi, luua ühtset praktikat ja kasvatusjuhendeid laste osaluse arendamiseks kinnipidamiskeskustes.
- » On tungiv vajadus kasvatajate, sotsiaaltöötajate, kinniste asutuste valvurite, advokaatide, kohtunike, aga ka kinnipidamiskeskuste ja alternatiivmeetmete asutuste personali ja juhtkonna **kohustuslike, pidevate ja kohandatud koolituste** järele, parendamiseks nende teadmisi, vahendeid ja meetodeid otseseks kontaktiks lastega ja noortega neis keskustes. Koolitustega tuleb arendada lapsetundlikke meetmeid ja kohtemist, vältida laste õiguste rikkumist või kuritarvitamist ning julgustama kuritarvitustest ette kandma ja seda jälgima. Koolitused peaksid ka spetsialiste ja ametnikke panema mõistma ja kõnetama keerulisi olukordi ja laste ning noorukite vajadusi terviklikumal viisil, kaasa arvatud osalusvormide kasutamine rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamise toetuseks.
- » **H. OSALUS OLGU TURVALINE JA RISKITUNDLIK**, võimeline jälgima laste õigustest kinnipidamist, korraldama efektiivse kaebuste mehhanismi ja erakorralised meetmed kaitsetus olukorras lastele, kes on diskrimineerimise, vägivalda või kuritarvitamise ohus.

Paljud karistust kandvad lapsed on pärit kontekstist, mida iseloomustab kõrge kuritegevuse, vägivalda ja väärkohtlemise tase. Mitte alati ei ole tarvilikul kuritegevuse ennetuse meetmed või ei ole need efektiivsed, nii et lapsed kasvavad sageli üles kõrge riski keskkonnas ja piiratud tulevikuväljavaatega. Vägivaldne käitumine on mõnikord säilinud kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes.⁸⁴

Kõik spetsialistid ja ametnikud, kellega konsulteeriti TWELVE raames, kinnitasid, et kohad, kus lapsed ja noorukid kannavad karistust, on üldiselt turvalised. On olemas laiapõhjaline konsensus turvalisuse tähtsusest rehabilitatsiooni jaoks. Siiski märkisid nad, et on arenguruumi konflikti lahendamise ja rahustamise programmides. Niisuguseid lastele ja noorukitele ning nende ja personali vahelistele suhetele suunatud programme peaks arendama ja käivitama sõltumatu kogu.

„Kokkupuude politseiga ei olnud meeldiv. Üks politseinik tuli mind koju otsima, süüdistades kahes kuriteos, kuigi ma olin süüdi vaid ühes. Mind saadeti kuueks päevaks Saint-Gilles'i vanglasse, kuigi ma olin ja olen siiani alaealine.“

LAPS KINNIPIDAMISKESKUSES,
BELGIA

84 Vt: Report on the United Nations Study on Violence Against Children presented to the General Assembly in August 2006 (United Nations General Assembly, Rights of the child: Note by the Secretary-General (2006), U.N. Doc. A/61/299), par. 53-63.

- » Erilist **tähelepanu tuleks pöörata** karistust kandvatele **mittekodanikest lastele**, eriti seoses nende seaduslikule situatsioonile, vältimaks, et nende reguleerimata või dokumenteerimata viibimine⁸⁵ võiks takistada nende tugiteenuste saamise võimalusi sotsiaalseks reintegratsiooniks pärast vabanemist.
- » Tuleks kindlustada riigipoolne laste õiguste rakendamise jälgimine ja kontrollimine ning efektiivne rakendamine alaealiste õiguse vallas, kaasa arvatud valitsus- ning valitsusväliste institutsioonide inspektorid ja sõltumatud kogud kinnipidamiskeskustes, alternatiivmeetmete asutustes ja kogukondades.⁸⁶
- » **Lapsetundlik kaebamise mehhanism, kaasa arvatud konfidentsiaalsed ja iseseisvad mehhanismid** peaksid olema olemas olemasolevad ja hõlpsasti ligipääsetavad karistust kandvatele lastele. Lapsi peab informeerima olemasolevatest kaebamise mehhanismidest ja tuleb julgustada neid kasutama.⁸⁷ Niisugune kaebamise mehhanism peaks olema kättesaadav ka spetsialistidele, ametnikele ja vabatahtlikele, kes töötavad alaealisi käsitlevas õigussüsteemis ning peavad kindlustama konfidentsiaalse ettekandmise ja pakkuma vahendust. Juurdepääs ja efektiivsus ettekannete ja kaebuste esitamise mehhanismile vajab jälgimist ja perioodilist hindamist, seejuures jälgides, et laste ettekandeid ja kaebusi tõesti uuritakse ja laps saab selle kohta tagasisidet.
- » Sotsiaalteenuste arendajad peavad „**veenduma, et vanemad/hooldajad saavad** oma kohustuste täitmiseks **asjakohast toetust ja koolitust**“.⁸⁸ Lapsevanemate kaasamist sotsiaalteenuste ettevalmistamisse lapse jaoks või vanemate külastusi tuleb hoolikalt hinnata või järele vaadata, kus iganes on kahtlusi, et see ei ole lapse huvides.
- » **Seadusega vastuolus saatjata lapsmigrantidele⁸⁹ on ette nähtud erikaitse**, nagu eestkostja ja/või seaduslik esindaja. Eriteenused võivad olla vajalikud ka seoses nende hariduse ja kasvatusena karistuse kandmisel.

85 "Illegaalne viibimine" tähendab "Schengeni piirikoodeksi artiklis 5 sätestatud tingimustele või teistele liikmesriiki sisenemise, viibimise või elamise tingimustele mittevastava või enam mitte vastava isiku viibimist liikmesriigi või kolmanda riigi territooriumil" (Article 3(2) of the Directive of the European Parliament and the Council 2008/115/EC of December 16, 2008, on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals).

86 Vt ka: Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to Member States on the European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions or Measures, 5 November 2008, art. 125-126.4

87 Kaebamise mehhanismid on "protseduurid/protsessid vabadusest ilma jäetud lastele nõudmiste ja/või kaebuste esitamiseks selles kontekstis pakutavate tingimuste, kohtlemise ja hoolduse kohta. In: M. Braun, P. Rosset, Children Rights Behind Bars. Human rights of children deprived of liberty: improving monitoring mechanisms, Defence for children International, 2015: <http://www.childrensrightrightsbehindbars.eu/images/Childrens-Rights-Behind-Bars-A-European-Overview.pdf>

88 Committee on the rights of the child, General Comment No. 7 Implementing child rights in early childhood, cit., par. 36 (lett. i).

89 "Saatjata lapsed" (nimetatud ka saatjata alaealised) on lapsed, kes on lahus oma mõlemast vanemast ja teistest sugulastest ning kelle eest ei kannata hoolt kas seaduse või tava kohaselt täiskasvanu, kes on selle eest vastutav" (UN Committee of the Right of the Child, General Comment No. 6 on the treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin, CRC/GC/2005/6, 2005, part. III). "Lahus lapsed" ("separated children") on Konventsiooni art 1 järgi lapsed, kes on lahus oma mõlemast vanemast või varasemast seaduslikust või tava järgesest hooldajast, kuid mitte tingimata teistest sugulastest. Nemad võivad järelikult olla arvatud teiste lapsi saatvate täiskasvanud pereliikmete hulka" (par. 8).

» Nõutavad võivad olla tõlkimine ja kultuurivahendus, veendumaks nende efektiivses ärakuulamises ja esindamises alaealise õigusprotsessi igas faasis. Vabatahtlikud ja teised kodanikuühiskonna liikmed või organisatsioonid võivad mängida olulist rolli nende laste osaluse arendamisel, kaasa arvatud diasporaa grupi liikmed, kes esindavad nende rahvuslikku või kultuurilist tausta, arvestades siinjuures lapse julgeolekut ja parimaid huvisid.

» **I. OSALUS PEAB OLEMA VASTUTUSTUNDLIK,** põhinedes ühtlasel, stabiilsel, sidusal süsteemil, mis suudab tagada lapsele järjepidevuse ja stabiilsuse.

Vastutus on tähtis eeltingimus kaitstud keskkonna ja usalduse loomiseks, kus lapsed tunnevad end enesekindlalt, väljendama oma arvamust. Vastutus toob kaasa selle, et alaealisi käsitlevas õiguse kontekstis tegutsevad lapsed, spetsialistid ja ametnikud vastavalt ühiselt paika pandud reeglitele ning toetuvad sellele, et ettevõtmised, meetmed ja käitumine juhinduvad nendest reeglitest. Kui seda ei toimu, peavad olema olemas ja kättesaadavad mehhanismid, mis panevad institutsiooni või üksikspetsialistid oma tegevuste eest vastutama. TWELVE projekti raames peetud nõupidamised spetsialistide ja karistust kandvate lastega tõid välja, et mõnede laste arvates spetsialistid ja ametnikud kasutavad meelevaldselt teatud reeglite pealesurumist. Meetmed ja nende läbiviimise praktika sõltuvad oluliselt vastutavast personalist, nagu kohtunikud, sotsiaaltöötajad, kasvatajad või kinnipidamiskeskuste ja alternatiivmeetmete asutuste juhtkonnad. Lastel, kellel on olnud kogemusi nende suhtes meelevaldsete otsuste või meetmetega, ei tarvitse tekkida usaldust ja enesekindlust alaealisi käsitlevas õigussüsteemis, millel võivad olla, vastupidi, negatiivsed järeelmõjud nende motivatsioonile osaleda ja teha koostööd oma enda rehabilitatsioonis ja sotsiaalses kaasamises.

„Öösel jääb võim laste üle karistusasutuse valvurile. Muidugi loovad nad lastega õhtu ja öö jooksul kontakti, mis ei ole lapse kasvatusprojekti kohane. Sellest võivad tõusta vastuolud, mis muudavad küsitavaks haridus- ja kasvatuskava seaduslikkuse, tõsiseltvõetavuse ja kohustuslikkuse.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
VABATAHTLIK, ITAALIA

„Me peaksime andma kindlaid ja kiireid vastuseid. Ka karistuse õigustatus on tähtis: lapsed peaksid väga hästi aru saama, et see on nende käitumise tagajärg. Kui õigusemõistmise protseduurid ja otsustamine on liiga aeglased, kaotavad meetmed lapse jaoks oma tähenduse.“

ALAEALISTE KINNIPIDAMISKESKUSE
KASVATAJA, ITAALIA

- » **Vanglatest üleviimise praktikat tuleks vältida** või tugevalt piirata, et kindlustada lapse konteksti ja suhete stabiilsus ja individuaalse kasvatuskava järjepidevus.
- » **Kohtulike karistuste määr peaks olema usaldusväärne ja hinnatav**, olenemata kohtunikust või noorte kohtust, kus otsus tehti. Otsuste täideviimisel tuleks austada usaldatavuse ja mittediskrimineerimise üldisi põhimõtteid iga vastava maa kinnipidamiskeskustes ja alternatiivmeetmete asutustes.
- » Praktikate ja protseduuride harmoneerimiseks on tähtis tagada regionaalsel ja riiklikul tasandil regulaarsed **kohtumised võimuesindajate ja kinnipidamiskeskuste või alternatiivmeetmete asutuste personali vahel** professionaalsete võrgustike arendamiseks, kogemuste vahetamiseks ja julgustamiseks heade praktikatega mõõtu võtma.
- » Kasulik oleks luua **jagatud ja harmoneeritud põhireeglite kogu, mida tuleb järgida** laste osaluse arendamiseks iga kinnipidamiskeskuse ja alternatiivmeetmete asutuse personalil. Need reeglid peavad sisaldama üldisi põhimõtteid, aga samuti nende rakendamise detailseid tööriistu ja meetodeid. Sisemiste reeglite kehtestamise järelevalvet tuleb teha perioodiliselt sisemise ja välimise ülevaatuse, jälgimise ja hindamisega, kasutades üldisi riiklikke standardeid.
- » Tuleks **uurida alaealisi käsitlevat õigussüsteemi** ja seda, kuidas see toimib praktikas, eriti silmas pidades alaealiste kinnipidamiskeskusi ja alternatiivmeetmete asutusi. Sellel eesmärgil tuleks koguda andmeid, kontrollides kooskõla riigi seadustega ja ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooniga ning vastavate rahvusvaheliste ja Euroopa standarditega. Uurimine ja hindamine tekitaksid tõenditel põhinevad hea praktika näiteid, kuidas efektiivselt arendada lapse osalust, toetades laste rehabilitatsiooni ja sotsiaalset kaasamist. Uurimistulemused suunaksid reformiprotsessi tõenditele, teadmistele ja kogemustele põhinevaks.
- » Alaealiste kinnipidamiskeskuste ja alternatiivmeetmete asutuse auditid, nagu ka monitooring ja hindamine, võivad panustada vastutustundlikkuse suurendamisse, eriti siis, kui neisse kaasatakse nõupidamised lastega ja asjakohaste spetsialistide ja ametnikega ning **tagatakse reformi protsessis nende tulemuste arvesse võtmine**.

JÄRELSÕNA

PIPPO COSTELLA
DIREKTOR
DEFENCE FOR CHILDREN INTERNATIONAL, ITAALIA

“Pidades silmas, et inimkonna kõigi liikmete väärkuse, nende võrdsuse ning võõrandamatute õiguste tunnustamine on vabaduse, õigluse ja üldise rahu alus...” Nende sõnadega algab 1948. a Inimõiguste Ülddeklaratsioon.

Lapse inimväärkuse tunnustamine nõuab ilmtingimata iga isiku personaalse, teistest alati erineva loo mõistmist. Iga isiku unikaalse loo tundmine ja mõistmine ja sellega suhestumine on samuti vältimatu osaluse võimaldamise eeldus.

Lapsed on õiguste kandjad, isegi kui nad on sooritanud kuriteo. Selle tunnustamine on tähtis, sest paljudel juhtudel on lapse seaduserikkumiseni viinud olukord lähedalt seotud tema looga, kaasa arvatud võimalus, et lapsel ei ole olnud kasvades võimalust kasutada oma inimõigusi. Lapse tausta, konteksti ja loo kaalutlemine on oluline, kui koos lapsega püüda rekonstrueerida võimalikku ja säästvat arusaama sellest, mis võiks olla õigustatud ja mis mitte.

Lapsele määratakse alaealisi käsitlevas õigussüsteemis kas vabadusekaotus või muud meetmed alati eesmärgiga luua lapsele võimalus kuuluda ja olla osa inimkonnast, nagu on märgitud 1948. a deklaratsioonis. Osalemisvõimalusi ja rehabilitatsiooni peamist eesmärki tuleb arvesse võtta kuuluvustundega seotult. Igal alaealiste õigussüsteemi valdkonnas töötaval spetsialistil ja ametnikul on selle võimaldamises oluline osa.

„Vabadus, õigus ja rahu“ oma mitmekülgses tähenduses kirjeldab iga lapsele määratud meetme eesmärki. Sellest perspektiivist peaks neid arendama iga õigussüsteemi meetme kaudu, kasutatavate meetodite ja lapse suhtega riigiasutustesse ning nende esindajatesse.

TWELVE projekti raames tehtud töö, mida selles käsiraamatus esitletakse, algas põhiküsimustest: Mida osalus tähendab? Kuidas on osaluse mõiste vastavuses lastega, kellel on probleeme seadusega? Kas osalusõigus laieneb ka nendele lastele ja noortele, kelle suhtes rakendatakse sunnimeetmeid? Mis on osalusel pistmist alaealiste õigussüsteemi taastava eesmärgiga? Mida me peame muutma osaluse võimaldamiseks? Kuidas me saame olla selle muutuse osaks?

Projekti jooksul püüdsime stimuleerida refleksiooni ja arutelusid ideede genereerimiseks ning saamaks soovitusi spetsialistidelt, ametnikelt ja vabatahtlikelt, kes töötavad alaealiste õigussüsteemi erinevates valdkondades kuues Euroopa riigis. Me kavandasime eestvedamist selles protsessis kui enda panust nendele rasketele küsimustele vastamisel. Nende laialdaste konsultatsioonidega püüdsime vaadata laiemalt kui vaid projekti kaasatud maad.

Projekti jätkudes nägime aina enam osaluse fundamentaalset rolli, mida alaealiste õigussüsteemides taasavastatakse ning seotakse (või seotakse taas) ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni vaimu, põhimõtete ja sätetega. TWELVE arvukatel konsultatsioonidel osalenud spetsialistide ja ametnike väljendatud üldine mulje oli, et see refleksiooniprotsess oli väga tähendusrikas.

Kuigi me pole kaugeltki ammendanud TWELVE poolt tõstatatud küsimusi, loodame, et konsultatsioonidest saadud kogemused ja see käsiraamat panustab lapsesõbraliku alaealiste õigussüsteemi paranemisele ja selle üldisele kooskõlale inimõiguste loogika ja mõttega. Tegelikult oleme pärast seda rännakut veendunud, et osaluse mõiste on keskne alaealiste õigussüsteemide täpsemal piiritlemisel, samuti kui kõikide seadusega vastuollu sattunud lastega töötavate tegelaste volitused.

Täname südamest selle olulise väljaande autoreid ja kõiki üksikisikuid, spetsialiste ja lapsi, kes panustasid oma tõeliselt väärtusliku osalemisega.

LISA 1

MÕISTED

ALTERNATIIVMEETMED (ALTERNATIVE MEASURES)

Alternatiivmeetmeid on UNICEF defineerinud: „meetmed, mis võivad olla kehtestatud lastele, keda vormikohaselt vaadatakse kriminaalõiguse süsteemis nii kohtumenetluse eelsel kui ka kohtuliku otsustamise etapil, mil ei rakendata vabadusekaotust.“⁹⁰

LAPS

Lapse all mõistetakse iga alla 18 aastast inimolendit, kui lapsele rakendatava seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks.⁹¹

SEADUSEGA VASTUOLUS LAPSED (CHILDREN IN CONFLICT WITH THE LAW)

Iga alla 18-aastane, kes satub õigussüsteemiga kontakti kahtlustatuna või süüdistatuna seaduserikkumises.⁹²

KAEBUSTE ESITAMISE MEHHAANISM (COMPLAINTS MECHANISM)

„Iga süsteem, mis laseb (seadusega vastuolus oleval) lapsel tema vangistuse asukoha ametivõimude või muu selleks otstarbeks loodud kogu tähelepanu juhtida mistahes aspektile enda kohtlemise kohta, kaasa arvatud tema õigustest üleastumine.“

Niisugused mehhanismid võiksid sisaldada ombudsmanni institutsiooni ja autonoomseid seadusejärgseid kogukondadel baseeruvaid vanglate seire grupe.⁹³

90 UNICEF Toolkit on Diversion and Alternatives to Detention, 2010, available at http://www.unicef.org/tdad/index_56038.html [kasutatud 18.02.2016].

91 Article 1 of the UN Convention on the Rights of the Child.

92 Child protection Information Sheet, Children in Conflict with the Law, 2006, available at http://www.unicef.org/chinese/protection/files/Conflict_with_the_Law.pdf [kasutatud 18.02.2016].

93 Unicef Toolkit on Diversion and Alternatives to Detention 2010 available at [www.unicef.org/tdad/glossary\(4\).doc](http://www.unicef.org/tdad/glossary(4).doc) [kasutatud 18.02.2016].

ALTERNATIIVMEETMETE ASUTUSED (FACILITIES FOR ALTERNATIVE MEASURES)

Selle käsiraamatu puhul viitab „alternatiivmeetmete asutus“ kõikidele avalikele või erastruktuuridele, kus lastele pakutakse spetsiifilisi alternatiivmeetmeid, mis on tellitud kohtuotsuste kaudu. Nende hulka arvatakse kogukonnad, päevakeskused, ja turvapaigad

INDIVIDUAALNE PLAAN (INDIVIDUAL CARE PLAN)

Individuaalne plaan on personaalne spetsiifilist olukorda ja vajadusi arvestav projekt lapsele, kellele on kohtuotsusega määratud vabadusekaotus või muud meetmed. Selle eesmärk on lapse kasvatus, koolitus ja rehabilitatsioon. Kavas tuuakse välja taotletavad eesmärgid, tegevused ja meetmed selleks ning samuti tulemuste hindamise meetodid.

ALAEALISTE KARISTUSÕIGUSSÜSTEEM (JUVENILE PENAL SYSTEM)

UNICEF määratleb alaealiste õigussüsteemi: „Õigusaktid, normid, standardid, juhised, üldsuunad, protseduurid, mehhanismid, klauslid, institutsioonid ja kogud, mida rakendatakse spetsiifiliselt seadusega vastuolus laste puhul, kes on kriminaalvastutuse eas. Nende aspektide puhul võib olla loodud (kuid ei tarvitse olla) eraldi süsteem laste jaoks.“⁹⁴

VABADUSEKAOTUSEGA VÕI MUUL MOEL KARISTUST KANDVAD LAPSED (CHILDREN SERVING A CUSTODIAL OR NON-CUSTODIAL SENTENCE)

Kriminaalvastutuse eas olevad lapsed, kes on tunnistatud kriminaalseaduse rikkujaks ja on saanud kohtuliku karistuse vabaduse-

94 Unicef Toolkit on Diversion and Alternatives to Detention 2010 available at [www.unicef.org/tdad/glossary\(4\).doc](http://www.unicef.org/tdad/glossary(4).doc) [kasutatud 18.02.2016].

kaotusega kinnipidamiskeskuses või alternatiivmeetme vastavas asutuses ilma vabadusekaotuseta.⁹⁵

NOORUK/NOOR INIMENE

ÜRO määratleb noorena 15-24-aastast (Peaassamblee A/36/215 ja resolutsioon 36/28, 1981). Selles käsiraamatus on kasutatud „noorukit“ või „noort“ paralleelselt mõistega „laps“, pidades silmas kohtulikku karistust kandvate laste statistikat ja tõsiasja, et mõnes Euroopa riigis rakendatakse alaealiste õigussüsteemi üle 18 aastastele noortele.⁹⁶

LISA 2

LAPSE OSALEMISÕIGUSED: LAPSE ÕIGUS OLLA ÄRAKUULATUD TEISTE ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONIS SÄTESTATUD ÕIGUSTE KONTEKSTIS

ART 2. ÕIGUS MITTEDISKRIMINEERIMISELE

1. Osalisriigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või sotsiaalsele päritolule, varanduslikule sei-

95 ÜRO Lapse Õiguste Komitee soovib seada kriminaalvastutuse alameaks 12 aastat või eelistatult kõrgem vanus (General Comment No. 10 Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/07, 2007, par. 32). Juunis 2014 võttis Parlamentaarne Assamblee vastu otsuse lapsesõbralikust õigusemõistmisest, seades kriminaalvastutuse miinimumeaks 14 aastat (Council of Europe Parliamentary Assembly, Child-friendly juvenile justice: from rhetoric to reality, 2014, par. 6.2: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21090&lang=en>).

96 Näiteks Itaalias – the Law n. 117, 11.08.2014 – rakendatakse kuni 25 aastastele.

sundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele.

2. Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguste diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamise pärast.

Lapsel on õigus olla kaitstud mistahes diskrimineerimise eest ja tal on kõik Konventsioonis pühaks peetud õigused, k.a. osalusõigus, teiste lastega võrdsetel alustel.

ART 3. LAPSE PARIMAD HUVID

1. Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeseaduste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid.

2. Osalisriigid seavad eesmärgiks tagada lapsele tema heaoluks vajalik kaitse ja hooldus, arvestades tema vanemate, seaduslike hooldajate või teiste tema eest seaduslikult vastutavate isikute õigusi ja kohustusi ning võtavad selleks kõiki vastavaid seadusandlikke ja administratiivmeetmeid.

3. Osalisriigid tagavad, et laste hoolduse või kaitse eest vastutavad asutused, teenistused ja organid vastaksid pädevate ametivõimude kehtestatud normidele, eriti mis puudutab obutust ja tervishoidu, personali suurust ja sobivust ning ka nende üle toimuva järelevalve kompetentsust.

Lapse parimad huvid on ülim, millest tuleb juhinduda kõikide last puudutavate otsuste puhul. Lapse arvamus on eriti tähtis, määratlemaks ja hindamaks lapse parimaid huvisid konkreetsetes olukorras. Artiklid 3 ja 12 on komplementaarsed. Nagu rõhutatakse Lapse

Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 12: "artikkel 3 ei saa olla korrektset rakendatud, kui artikli 12 komponente ei austata. Artikkel 3 tugevdab samuti artikli 12 toimet, edendades laste olulist rolli kõikide otsuste juures, mis mõjutavad nende elu."⁹⁷

ART 5. LAPSE VÕIMETE EDENDAMINE

Osalisriigid austavad vanemate, või kus see on kohaldatav vastavalt kohalikele tavadele, ka laiendatud perekonna või kogukonna liikmete, seaduslike hooldajate või teiste lapse eest seaduslikult vastutavate isikute vastutust, õigusi ja kohustusi, et tagada lapsele kohane suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimete ja käesolevas konventsioonis tunnustatud õigustega.

Lapsel on õigus olla juhendatud ja suunatud vanemate, seaduslike eestkostjate ja laiendatud perekonna või kogukonna poolt. Juhendamine peab olema lapse pidevalt arenevatele võimetele vastavas ulatuses. Täpsemalt tähendab see, et juhendamine peab olema kohandatud ja vähenema vastavalt sellele, kuidas suureneb lapse võime olukordi hinnata ja nendega toime tulla.

ART 13 (1). LAPSE ÕIGUS ENESEVÄLJENDUSVABADUSELE

Lapsel on sõnavabadus; see sisaldab vabadust riigipiiridest sõltumata suuliselt, kirjalikult või trükkis, kunsti vormis või mõnel muul, lapse enda valitud viisil, taotleda, vastu võtta ja edasi anda informatsiooni ning igasuguseid ideid.

Lapsel on õigus vabalt väljendada oma vaateid. Õigus ennast väljendada ja arvamust avaldada ning hankida, saada ja edastada

⁹⁷ Committee on the Rights of the Child, general Comment No. 12 the right of the child to be heard, cit., par.74.

infot on kriitilise tähtsusega, garanteerimaks lapse õigust osaleda ja teha osalus tähendusrikkaks.

ART 14 (1). LAPSE ÕIGUS MÕTTE-, SÜDAMETUNNISTUSE- JA USUVABADUSELE

Osalisriigid austavad lapse mõtte-, südame- tunnistuse- ja usuvabadust.

Lapsel on õigus mõtte-, südame- ja usuvabadusele. Lapse osalemisvabaduse võimaldamiseks on oluline tunnustada, austada ja julgustada lapse agendat iga tüüpi otsustamises ja valikutes, kui täiskasvanud teda nõustavad.

ART 15 (1). LAPSE ÕIGUS ÜHINEDA JA OSALEDA RAHUMEELSETEL KOOSOLEKUTEL

Osalisriigid tunnustavad lapse õigust moodustada ühinguid ja vabadust rahumeelseteks kogunemisteks.

Lapsel on õigus ühinemisele. Lapse õigus kohtuda teistega avalikult ja moodustada ühinguid on funktsionaalne osalusõiguse rakendamisel. Eriti tähtis on solidaarsus, väitlemine ja kaaslastelt õppimine, omandamiseks teadlikkust õigustest ja leida loovaid võimalusi nende kasutamiseks.

ART 17. LAPSE JUURDEPÄÄS KOHASELE INFOLE

Osalisriigid tunnustavad massiteabevahendite tähtsat funktsiooni ja tagavad lapse juurdepääsu mitmekülgselt riiklikule ja rahvusvahelisele informatsioonile ja materjalidele, eriti neile, mille eesmärk on lapse sotsiaalse, vaimse ja kõlbelse heaolu ning füüsilise ja vaimse tervise arengu.

Lapsel on õigus saada infot erinevatest allikatest ja talle arusaadavas keeles. See on oluline eeldus, et võimaldada lapsel vabalt formuleerida oma arvamust ja panustada teadlikule otsustamisele.

ART 22. ASÜÜLI TAOTLEVA LAPSE ÕIGUSED

1. *Osalisriigid võtavad tarvitusele abinõud, et tagada põgeniku staatust taotlevale või põgenikuks peetavale lapsele kooskõlas kehtiva rahvusvahelise või siseriikliku õiguse ja protseduuriga, olenemata sellest, kas temaga on või ei ole kaasas tema vanemad või mõni muu isik, vastav kaitse ja humanitaarabi kehtivate õiguste kohaselt, mis on ära toodud käesolevas konventsioonis ja teistes rahvusvahelistes inimõiguste või humanitaarõiguse alastes dokumentides, millega need riigid on ühinenud.*

2. *Sel eesmärgil pakuvad osalisriigid vastavalt vajadusele kõikvõimalikku koostööd ÜRO ja teiste pädevate riikidevaheliste või valitsusväliste organisatsioonidega, kes teevad Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga koostööd kaitsmaks ja abistamiseks niisugust last ja leidmaks tema vanemaid või teisi perekonnaliikmeid, et saada lapse perekonnaga taasühinemiseks vajalikke andmeid. Kui vanemaid või teisi perekonnaliikmeid ei leita, saab lapsele osaks samasugune kaitse nagu mis tahes lapsele, kes on mingil põhjusel alaliselt või ajutiselt ilma jäänud perekondlikust miljööst, nagu on sätestatud käesolevas konventsioonis.*

Asüüli taotlevatel lastel on õigus kõikidele meetmetele ja teenustele, mis on nende haavatavale olukorrale kohased, kaasa arvatud õigus abile ja eestkostele või tasuta nõustamisele, et saada tuge perekonna ülesotsimisel ja

saada kogu vastav info oma õigustatusest ja asüüli protsessist neile arusaadavas keeles.⁹⁸

ART 23 (1). PUUETEGA LASTE ÕIGUSED

Osalisriigid tunnustavad, et vaimse või füüsilise puudega laps peab elama täisväärtuslikku ja rahuldavat elu tingimustes, mis tagavad eneseväärikuse, soodustavad enesekindluse kujunemist ja võimaldavad lapsel ühiskonnas aktiivselt osaleda.

Puuetega lastel on õigus saada võimaldatud väljendada oma vaateid ja olla ärakuulatud spetsiifiliste meetmete abil, mis on korraldatud vastavalt nende vajadustele sotsiaalse osaluse ning integratsiooni jaoks. Nagu rõhutatakse Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 9 „Puuetega laste õigused“: „laste kaasamine niisugustesse protsessidesse mitte ainult ei kinnita, et poliitikad on suunatud nende vajadustele ja ootustele, vaid toimivad kui väärtuslik kaasamise tööriist, kinnitamaks et otsustamisprotsess on seotud osalusega.“⁹⁹

ART 30. VÄHEMUSTE HULKA KUULUVATE LASTE ÕIGUSED

Riikides, kus eksisteerivad rahvus-, usu või keelevähemused või põlisrahvastest isikud, peab sellise vähemuse hulka kuuluval või põlisrahvast lapsel olema õigus koos oma kogukonnakaaslastega saada osa oma kultuurist, tunnustada ja viljeleda oma usku ning kasutada oma keelt.

⁹⁸ Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 The right of the child to be heard, cit., par. 123-124.

⁹⁹ Committee on the Rights of the Child, General Comment No.9, The rights of the children with disabilities, CRC/C/GC/9, 2007, par. 32-33.

Lapsel on õigus sotsialiseeruda teistega, kasutades ja praktiseerides oma kultuuri, religiooni ja keelt. Osaluse rakendamise võimalus sõltub ka veendumusest oma identiteedist. Lapsel on õigus tunda, konstrueerida ja edendada oma identiteeti. Religioon, keel ja kultuur on selle osad.

ART 31. LAPSE ÕIGUS JÕUDEAJALE, MÄNGUKS JA KULTUURIELUKS

1. *Osalisriigid tunnustavad lapse õigust puhkusele ja jõudeajale, mida ta saab kasutada mänguks ja meelelahutuslikuks tegevuseks vastavalt eale ning vabaks osavõtuks kultuuri- ja kunstielust.*
2. *Osalisriigid austavad ja arendavad lapse õigust täiel määral osaleda kultuuri- ja kunstielus ning soodustavad vastavate võrdsete võimaluste pakkumist kultuuri-, kunsti-, meelelahutus- ja jõudeajategevuseks.*

Lapsel on õigus vabale ajale, mänguks ja kultuurilistele tegevustele. Lõogastavad, nagu ka kultuuri- ja kunstitegevused mängivad olulist rolli laste väljendusoskuse ja osaluse edendamisel. Loova ja uuriva õppimise väärtust on märgitud ka Lapse Õiguste Komitee Üldkommentaaris nr 7: „Mängu kaudu kasutavad ja katsetavad lapsed oma oskusi, mängides nii omaette või koos teistega.“¹⁰⁰

ART 37D. PIINAMINE, ALANDAV KOHTLEMINE JA VABADUSE KAOTAMINE

Igal vabaduse kaotanud lapsel on õigus viivitamatult saada seaduslikku ja muud vajalikku abi ning tal on õigus vaidlustada vabadusekaotuse seaduslikkust kohtu või teiste kompetentsete, sõltumatute ja erapooletute ametivõimude ees ja nõuda asja viivitamatut otsustamist.

Vabaduse kaotanud lapsel on õigus viivitamatult juriidilise nõu ja muu abi saamisele. Vabaduse kaotuse ajal on juriidiline abi ja esindamine ning kvalifitseeritud nõuanne olulised, võimaldamaks lapsel olukorrast täielikult aru saada, kaasa arvatud neile võimaldatud abinõud, et vaidlustada vabadusekaotus ja kindlustada nende õigus täielikule eestkostele vabadusekaotuse ajal.

ART 40. ALAEALISTE ÕIGUSE KORRALDUS

1. *Osalisriigid tunnustavad, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, on õigus sellisele kohtlemisele, mis arvestab lapse väärikustunnet ja väärtushinnanguid, suurendab lapse austust inimõiguste ja teiste inimeste põhivabaduste vastu ning arvestab lapse vanust ja toetab lapse ühiskonda reintegreerimise taotlust ning tema omandatavat konstruktiivset osa ühiskonnas.*

2. *Selleks, võttes arvesse asjakohastes rahvusvahelistes dokumentides sätestatud tingimusi, kindlustavad osalisriigid, et:*

a) *mitte ühtegi last ei kahtlustata, süüdistata ega leita süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises mingi teo või tegevusetusega, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu;*

b) *igal lapsel, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kriminaalseaduse rikkumises, on vähemalt järgmised garantiid:*

i) *ta loetakse süütuks seni, kuni süü pole seaduse kohaselt tõendatud;*

ii) *teda informeeritakse kohe ja üksikasjalikult tema vastu esitatud süüdistusest, et siis vajadusel vanemate või seaduslike hooldajate kaudu saada seaduslikku või muud vastavat abi kaitse ettevalmistamisel ja kaitsmisel;*

iii) *asja peab viivitusega otsustama pädev, sõltumatu, erapooletu ametivõim või kohtuorgan ausa asja arutamiseks vastavalt seadusele, kaitsja või muu kohase esindaja juuresolekul, välja arvatud juhul, kui leitakse, et see ei ole lapse parimates huvides, eriti arvestades lapse vanust või olukorda, tema vanemaid või seaduslikke hooldajaid;*

iv) *last ei sunnita tunnistusi andma ega end süüdi tunnistama; tal on õigus küsitleda või lasta küsitleda vastaspoole tunnistajaid ja saavutada omapoolsete tunnistajate kohale kutsumine ja küsitlemine võrdsetel alustel;*

v) *kui leitakse, et laps on rikkunud kriminaalseadust, on tal õigus vastavalt seadusele see otsus ja kõik selle alusel rakendatavad abinõud lasta läbi vaadata kõrgemal, pädeval, sõltumatul ja erapooletul ametivõimul või kohtuorganil;*

vi) *lapsel on õigus kasutada tasuta tõlgi abi, kui ta ei mõista või ei räägi kasutatavat keelt;*

vii) *kogu menetluse käigus austatakse lapse õigust privaatsusele.*

3. *Konventsiooni osalisriigid püüavad edendada nende laste, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või leitakse süüdi olevat kriminaalseaduse rikkumises, suhtes kohaldatavate seaduste ja protseduuride koostamist, ametivõimude ja asutuste rajamist, eriti:*

a) *vanuse alammäära kehtestamist, alla mida loetakse laps kriminaalseadust mitte rikkunuks;*

b) *kus vähegi võimalik ja soovitatav, selliste laste puhul muude, kohtuväliste meetmete võtmist, tingimusel et täielikult austatakse inimõigusi ja tagatakse lapsele seaduslik kaitse.*

4. *Lastele tuleb teha kättesaadavaks mitmesugused abinõud, nagu hooldus, suunamine,*

järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programme rakendamine ja muude alternatiivid hooldeasutustele, et tagada lastele selline kohtlemine, mis garanteeriks nende heaolu ja oleks vastavuses nii nende olukorraga kui ka nende poolt toime pandud õiguserikkumisega.

Igal lapsel, keda süüdistatakse või kes mõistetakse süüdi kriminaalseaduse rikkumises, on õigus kogeda kriminaaluurimise ja menetluse ajal protseduurilisi ja teisi tagatiseid. Need sisaldavad tema väärikuse, inimõiguste ja põhivabaduste austamist, õigust pädevale ja erialasele juriidilisele abile ja esindamisele, aga ka tõlkele ja kultuurivahendusele, kui see on asjakohane.

100 Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 7 Implementing child rights in early childhood, CRC/C/GC/7, United Nations, 2005, par. 34.

KIRJANDUS

Archard, D. W., Children's Rights, in Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2014. available at <http://plato.stanford.edu/entries/rights-children/> [accessed on 12.02.2016]

Belotti V. & Ruggiero R., Vent'anni di infanzia, Retorica e diritti dei bambini dopo la convenzione dell'ottantanove [Twenty years of childhood. Rethoric and children's rights after the Convention on children rights], Guerini Studio, 2008.

Braun M., Rosset P., Children Rights Behind Bars. Human rights of children deprived of liberty: improving monitoring mechanisms, Defence for Children International, 2015, available at <http://www.childrensrightrightsbehindbars.eu/images/Childrens-Rights-Behind-Bars-A-European-Overview.pdf> [accessed on 12.02.2016]

Cipriani, D., Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective, Ashgate, 2009.

Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, An EU Agenda for the Rights of the Child, /* COM/2011/0060 final */, http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/eu-agenda/index_en.htm [accessed on 12.02.2016].

Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9 The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9, United Nations, 2007

Committee on the Rights of the Child, General Comment No.10 Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10, United Nations, 2007.

Committee on the Rights of the Child, General Comment No.12 The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, United Nations, 2009.

Committee on the Rights of the Child, General Comment No.7 Implementing child rights in early childhood, CRC/C/GC/7, United Nations, 2005.

Coppetta M. G., L'esecuzione penitenziaria a carico del minorenne nelle carte internazionali e nell'ordinamento italiano [The juvenile penitentiary law in international documents and Italian law], Milano, 2010.

Council of Europe Parliamentary Assembly, Child-friendly juvenile justice: from rhetoric to reality, 2014, available at <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21090&lang=en>, [accessed on 17.02.2016].

Council of Europe, Guidelines on Child-friendly Justice, adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197> [accessed on 12.02.2016].

Council of Europe, Have your say! Manual on the revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life, Council of Europe Publishing, 2008, available at http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Publications/Have_your_say_en.pdf [accessed on 17.02.2016]

Council of Europe, Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, 5 November 2008, CM/Rec(2008)11, available at: <http://www.refworld.org/docid/4a7058c02.html>, [accessed on 22.01.2016].

Cowden M., Capacity, claims and children's rights, in Contemporary Political Theory, 2012, 11, 4, 362-380.

De Leo G., Responsabilità, definizioni e applicazioni nel campo della giustizia minorile [Responsibilities, definitions and applications in the field of juvenile justice], in *Giovani, responsabilità e giustizia* [Young , responsibility and justice], G. Ponti (edited by), Milano, 1985

Defence for children, 'TWELVE' – Promoting the Implementation of Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child in the Juvenile Justice System – , available at <http://www.defenceforchildren.it/projects/118-twelve-promoting-the-implementation-of-article-12-of-the-crc-in-the-juvenile-justice-system.html> [accessed on 17.02.2016]

Defensa de Niñas y Niños – Internacional, DNI Costa Rica, Las teorías o ideologías RE, Proyecto Regional Justicia Penal Juvenil, 2012.

European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, Handbook on European law relating to the rights of the child, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015, available at http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_ENG.pdf [accessed on 17.02.2016].

European Union Agency for Fundamental Rights, Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States, Luxembourg, 2015, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197> [accessed on 17.02.2016].

Faccioli F., I soggetti deboli. I giovani e le donne nel sistema penale [Vulnerable subjects. Young people and women in the penal system], Milano, 1990.

G. Scardaccione (edited by), Il minore autore e vittima di reato. Competenze professionali, principi di tutela e nuovi spazi operativi [The minor perpetrator and the minor victim of crime. Professional skills, principles of protection and new areas of practice], Roma, 2011.

Hammarberg T., Children and juvenile justice: proposals for improvements, Strasbourg, 2009, available at https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1460021#P67_5249 , [accessed on 17.02.2016]

Hart R.A., Children's participation: From tokenism to citizenship, Unicef, 1992, available at http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf, [accessed on 17.02.2016].

Henning K., Denial of the child's right to counsel, voice, and participation in juvenile delinquency proceedings, in *Child Welfare*, 2010, 89,5, p. 121-38.

Hodgkin R. and Newell P., Unicef, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, Unicef, 2007, available at http://www.unicef.org/publications/index_43110.html , [accessed on 17.02.2016].

Kilkelly U., Youth Courts and Children's Rights: An Irish Perspective, in 8(1) *Youth Justice* (2008) 39-56

Lansdown G., Promoting children participation in democratic decision-making, Unicef Innocenti Insight, 2001, available at <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/insight6.pdf>, [accessed on 17.02.2016].

Lansdown G., The evolving capacities of the child, Innocenti Research Centre, Unicef/Save the children, Florence, 2005, available at <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>, [accessed on 17.02.2016].

Mental Disability Advocacy Center, Access to Justice for Children with Mental Disabilities International Standards and Findings from Ten EU Member States, 2015, available at http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_justice_children_ws2_standards_and_findings_english.pdf, [accessed on 17.02.2016].

Nussbaum M., Creating Capabilities. The Human Development Approach, Cambridge, MA: Belknap/Harvard University Press, 2011.

O' Donnell D., The right of children to be heard: Children's right to have their views taken into account and to participate in legal and administrative proceedings, Unicef Innocenti Research Centre, 2009, available at http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_04.pdf , [accessed on 17.02.2016] .

Office of the High Commissioner for Human Rights, the United Nations Office on Drugs and Crime and the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children, Joint report on prevention of and responses to violence against children within the juvenile justice system, 27 June 2012, A/HRC/21/25, at http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A-HRC-21_25_EN.pdf , [accessed on 17.02.2016].

- Pepino L., Dalla retribuzione alla riparazione [From the retributive to the rehabilitative approach], in *Dov'è l'uscita? Le trasgressioni dei giovani: attori, vittime, sicurezza urbana: le politiche della città dentro e fuori il carcere minorile*, Atti del Convegno organizzato dalla città di Torino l'11-12-13 dicembre 1997, [Where is the exit? The youth transgressions: actors, victims, community safety: the city's policies inside and outside the juvenile prison", Proceedings of the Conference organized by the City of Turin on 11-12-13 December 1997], Neos edizioni, Torino 2001.
- Pesarin S., *Messa alla prova: un cammino lungo 25 anni*. Atti del convegno [Probation: a path along 25 years. Proceedings of the conference] Genoa 25/10/2013.
- Petti G., *Il male minore* [The lesser evil], Verona, 2005.
- Pupavac V., *Misanthropy without borders: The international children's rights regime*, in *Disasters*, 2001, 25(2): 95-112.
- Re L., *Structural discrimination and color-blindness in United States and European prison systems*, in *Jura Gentium*, 2007, available at: <http://www.juragentium.org/forum/race/en/re.htm>, [accessed on 17.02.2016].
- Rosolini R., *Minori immigrati in istituto penale. Proposte educative ispirate al principio dell'ibridazione culturale* [Immigrant minors in penal institution. Educational proposals based on the principle of cultural hybridization], in *Minori e Giustizia* [children and Justice], 3-4, 2002.
- Roy N.-Wong M., *Juvenile Justice. Modern Concepts of Working with Children in Conflict with the Law*, Save the children UK, 2004, available at http://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/save_jj_modern_concepts.pdf, [accessed on 17.02.2016].
- Save the children, *Practice Standards in Children's Participation*, London, 2005, available at <http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/3017.pdf>, [accessed on 17.02.2016].
- Sen A., *Human rights and capabilities*, in *Journal of Human Development*, 6(2): 151-166, 2005.
- Steward R., *Child participation and independent human rights institutions for children in Europe*, Unicef Innocenti Research Centre, 2009, available at http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_23.pdf, [accessed on 17.02.2016]
- UN Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Children in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice, A/RES/68/189, 2014, available at http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Model_Strategies_violence_children.pdf, [accessed on 17.02.2016]
- Unicef, *Child Protection Information Sheet, Children in Conflict with the Law*, available at http://www.unicef.org/chinese/protection/files/Conflict_with_the_Law.pdf, [accessed on 17.02.2016].
- Unicef, *Fact sheet on the right of participation*, available at http://www.unicef.org/crc/index_30228.html [accessed on 17.02.2016].
- United Nations Office on Drugs and Crime, *Justice in matters involving children in conflict with the law model law on juvenile justice and related commentary*, United Nations, 2013, available at https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Justice_Matters_Involving-Web_version.pdf [accessed on 17.02.2016]
- Weijers I., *Requirements for Communication in the Courtroom: a comparative perspective on the youth court in England/Wales and the Netherlands*, 4(1) *Youth Justice* (2004) 22-31;
- Willow C., *Children's right to be heard and effective child protection*, Save the Children Sweden, 2010, available at <http://www.savethechildren.org.fj/wp-content/uploads/2015/02/Childrens-right-to-be-heard-and-effective-child-participation.pdf>, [accessed on 17.02.2016].

isikule tähtsuse omistamine empaatia kirega olla lähedane ja kuulata

huvi lugu võimatus elu vörgustik

emotsionaalne kaasatus mõju piirang uudishimu

kuulamine jagamine toetuse/sõpruse taotlemine veendumus

motivatsioon valik kuulumine

vabadus autoriteet kasulikkus teretulnud kaasvastutus konstrueerima

lapsekesksus võimatus muuttuda kultuur õigused

demokraatia jälgida vajadusi kogukond ise identiteet kodakondsus

kitsendamine kitsendamine autonoomia tunda end asja tuum

info arusaamine dialoog „sahver“ (koht, kus tunda end vabalt)

suhred tegutseda projekt osaleda olla tunnustatud

vahendamine vahendamine olla osa (millestki)

This project is co-funded by the Fundamental Rights and Citizenship Programme of the European Union

KOORDINAATOR

DEFENCE FOR CHILDREN
International-Italia

PARTNERID

Pulse Foundation

Defence for Children
DCI-BELGIUM

ASBL ASSOCIATION FOR THE SOCIAL SUPPORT OF YOUTH

ESPAÑA

UNIVERSITY OF TARTU